

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

QULİYEVA AYSEL BAĞDAT

REGIONLARIN SOSIAL - İQTİSADI İNKİŞAFININ
İNFORMASIYA TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060509 - “Kompüter elmləri”

İxtisaslaşma: “İqtisadi informasiya sistemləri”

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, prof. R.Ə.Balayev

BAKİ – 2019

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL1. AZƏRBAYCANDA İNFORMASIYA TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ	7
1.1 İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması, inkişafı və rabitə texnologiyaları.	7
1.2 İKT-nin tətbiqi nəticəsində dövlət idarəçiliyində səmərəliliyin artırılması	10
1.3 Azərbaycanda “Elektron hökumət” layihəsinin genişləndirilməsi və bank informasiya sistemlərinin inkişafı	17
FƏSİL2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA REGIONLARIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFI DÖVLƏT PROQRAMLARININ NƏTİCƏLƏRİ	28
2.1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci və 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının icrası nəticələri.....	28
2.2. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsinin informasiya təminatı	42
FƏSİL 3. REGIONLARIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA İNFORMASIYA TƏMİNATININ ROLUNUN ARTIRILMASI.....	51
3.1. Regional inkişaf siyasəti, dövlət siyasəti və onun qarşısına qoyulan tələblər	51
3.2 Regional inkişaf prioritetlərinin əsaslandırılmasının informasiya təminatı	57
3.3. Regionların sosial-iqtisadi inkişafında texnoloji inkişaf layihələri, biznes-sahibkarlıq fəaliyyətinin rolu	69
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	82

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İnformasiya texnologiyalarının intensiv inkişafı, beynəlxalq integrasiya prosesləri və nəticədə şəbəkə bazarının formalaşması dünya iqtisadiyyatının strukturunda keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olur. Bu şəraitdə regional iqtisadiyyat üçün ən əhəmiyyətli inkişafı üçün informasiya dəstəyi formalaşdırmaq problemi əhəmiyyətli dərəcədə aktuallaşmışdır.

Bölgədəki iqtisadi böyümənin istiqaməti, sektorun strukturunu müəyyən edən, proqram təminatının inkişafı, tədqiqat fəaliyyəti və ümumilikdə regional iqtisadiyyatın yeni texnoloji sifarişinin əsasını mütləq edən bütün yüksək texnologiyalı sənaye sahələri kimi yüksək texnologiyalı sənayeləri qeyd edilə bilər. Bölgələrin innovasiya iqtisadiyyatının ən vacib komponenti kimi informasiya həmçinin Kommunikasiya sistemlərini texnologiyalarını göstərə bilərik. İqtisadiyyatın informasiyalaşdırılması prosesi struktur dəyişikliklərini tələb edir. İnformasiya istehsalın əsas amili kimi regional səviyyədə yaradılması, saxlanması və dövriyyəsi üçün institusional çərçivənin formalaşması ilə inkişafını mütləq edir. Regionlarda innovativ iqtisadiyyat elementlərinin formalaşması kontekstində informasiya dəstəyi bölgənin bilikli iqtisadiyyatının inkişaf potensialını müəyyən edə bilən əsas amildir. Bölgənin informasiya infrastrukturunun formalaşdırılması və qiymətləndirilməsinin metodik məsələləri regionun iqtisadiyyatı üçün olan dünya həmçinin daxili bazarlarında rəqabət qabiliyyətinin inkişafı ilə inkişafın perspektivləri, texnoloji zəncirlərə yeni texnoloji sifarişin təsiriylə dəyişən əmək bölünməsi sistemi daxilində vacibdir.

Bütün bunlar, bütövlükdə həmçinin, ayrı-ayrı bölgələrdə ölkənin informasiya infrastrukturunun yaxşılaşdırılmasının zəruriliyini müəyyən edir, çünki onun aşağı səviyyədə inkişafı Azərbaycan regionlarının iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətini artırmaqda ciddi məhdudiyyət yaradır.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Regionların sosial-iqtisadının inkişafı çərçivəsində informasiya -məlumat təminat məsələləri bölgələrdə müxtəlif layihələr keçirilərək öyrənilməsinə baxmayaraq bu mövzu müstəqil tədqiqat predmeti olmamışdır .

Dissertasiya işinin məqsədi. Regionların innovativ iqtisadiyyatının inkişafı çərçivəsində informasiya infrastrukturunun formalaşdırılması üçün nəzəri əsaslandırmanın və təlimatların hazırlanmasıdır. Araşdırmanın məqsədinə çatmaq məqsədilə aşağıdakı əsas vəzifə qoyulmuşdur: - bölgələrin infrastrukturunun inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsi ilə icra olunan əsas layihələr;

regionların informasiya infrastrukturunun inkişafında dünya yeni informasiya resurslarını tətbiqini öyrənmək;

informasiya infrastrukturunun inkişaf səviyyəsinin regionun vacib sosial-iqtisadi davamlı inkişafı ilə rəqabət qabiliyyətinə təsiri;

innovasiya iqtisadiyyatının elementlərini formalaşdırmaqda regionun potensialını qiymətləndirmək;

regionlarda innovativ iqtisadiyyatının formalaşmasında informasiya infrastrukturunun rolunu əsaslandırmaq,

bölgənin informasiya infrastrukturunun qurulması üçün bir sıra layihələrin hazırlanması;

bölgənin informasiya infrastrukturunun formalaşdırılmasını üçün əsas layihələrin yaradılması üçün mütləq mexanizm hazırlamaq;

regional iqtisadiyyatın əsas rəqabət qabiliyyətinin yüksədilməsi ilə regionda innovativ iqtisadiyyat elementlərinin formalaşması baxımından regionun informasiya infrastrukturunun formalaşdırılması üçün təklif olunan tədbirlərin icrasını qiymətləndirmək.

Tədqiqatın predmeti. Respublikamızın regionlarında strateji informasiya təminatı planlaşdırılmasının müsbət vəziyyətin qiymətləndirilməsi, davamlı sosial iqtisadi inkişaf çərçivəsində vacib olan tədbirlər və edilən işlərin qiymətləndirilməsi, inkişafına dair bir sıra təklif ilə tövsiyələrin irəli sürülməsidir.

Tədqiqatın obyektı. Regionun İnformasiya infrastrukturunun inkişafına əsaslanan innovasiya iqtisadiyyatının formalaşması prosesləri.

Tədqiqatın elmi həmçinin nəzəri əsasları obyektı və mövzusu ilə əlaqəli Azərbaycan və xarici yazarların fikirləri mövcuddur. Dissertasiya tədqiqatının metodik əsasları aşağıdakılardan ibarətdir: mücərrəd baxış üsulları; struktur, məntiqi, funksional və müqayisəli analiz; sintez metodları, qruplaşdırma və ümumiləşdirmə, müqayisələr və analogiyalar, cədvəlli və sxematik təsvirlərdə ampirik metodlar, ekonometrik və statistik modelləşdirmə metodları.

Tədqiqatın informasiya təminatı. Azərbaycan və həmçinin xarici müəlliflərin elmi əsərlərindən, tematik seminarlar və konfrans materiallarından, müvafiq normativ sənədlərdən, beynəlxalq tədqiqat və konsaltinq agentliklərinin və şirkətlərinin materiallarından, ən böyük IT şirkətlərinin, media-in məlumat sənədlərindən ibarətdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. regional innovasiya iqtisadiyyatının formalaşmasında və regional informasiya infrastrukturunun inkişafı üçün təlimatların hazırlanmasında informasiya infrastrukturunun amilinin nəzəri əsaslandırılmasından, həmçinin regional informasiya infrastrukturunun inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin metodlarından ibarətdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrinin keçərliliyi və etibarlılığı ilkin məlumatların, tənzimləyici və hesabat sənədlərinin uyğunluğuna və elmi məlumatlarda əldə edilmiş nəticələrin test edilməsinə əsaslanır.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya ilkin məlumatlar olan giriş, 3 fəsil və nəticə ilə sonlandırılan ... səhifədir. Dissertasiya işinin giriş hissəsində mövzunun

aktuallığı, yeniliyi əsaslandırılır, onun predmeti ilə obyektı göstərilir, elmi-nəzəri əsasları izah olunur və elmi yenilikləri verilir. Dissertasiya işinin “ Azərbaycanla informasiya təminatı məsələləri ” adlanan I fəslində Azərbaycanda informasiya elminin inkişafının mahiyyəti açılır və onun dövlət idarəçiliyində fəaliyyətinin üstünlüyünün hansı dərəcədə vacib olduğu əsaslandırılır, informasiya cəmiyyətinin qurulmasının özəl ilə dövlət müəssisələri üçün faydaları əks etdirilib. Elektron hökumətin qurulmasının regionların inkişafında əvəssiz rol oynadığı bildirilir. Dissertasiya işinin ikinci - “Azərbaycan Respublikasında bölgələrin sosial-iqtisadi dinamik inkişaf üçün Dövlət Proqramlarının informasiya bazası ” - fəslində regionların sosial-iqtisadi dinamik inkişafı əhatəsində yerinə yetirilmiş proqramlar haqqında məlumat və onların sonrakı dövr üçün nəticələri izah edilir. Dissertasiya işinin “ Bölgələrin sosial- iqtisadi dinamik inkişafının əsasında informasiya təminatının rolunun artırılması” adlanan III fəslində regionların sosial-iqtisadi fəaliyyətində yeni informasiya texnologiyalarının üstünlüklərindən istifadə edilməsi, vətəndaşlar üçün keçirilən layihələrdən bəhs edilib. . Dissertasiya işinin “Nəticə və təkliflər” hissəsində aparılmış tədqiqat əsasında əldə olunmuş nəticələr və müəyyən edilmiş təkliflər öz əksini tapmışdır.

FƏSİL1. AZƏRBAYCANDA İNFORMASIYA TƏMİNATI

MƏSƏLƏLƏRİ

1.1 İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması, inkişafı və rəbitə texnologiyaları

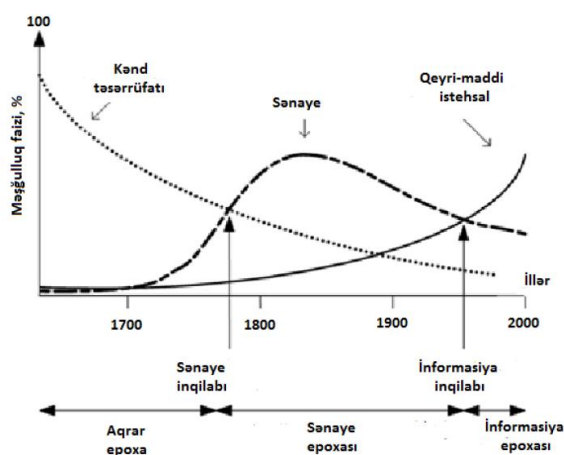
İnformasiya cəmiyyətini informasiya inqilabının məhsulu kimi ifadə edə bilərik.

Hazırda yaşadığımız dövr informasiya cəmiyyəti olduğu üçün onun əsaslandığı yeni informasiya texnologiyalarının iki qolu olan kompüterlər və yeni rəbitə vasitələrinin meydana gəldiyi tarixi və iqtisadi şəraiti nəzərdən keçirək.

Kompyuter informasiya inqilabının qanunauyğun vacib nəticəsidir.

Tarixin bütün gedişatı ərzində isbat olunmuşdur ki, böyük kəşflər və ixtiralar yalnız onlara ictimai zərurət yarandıqda baş tutur. Bu mənada kompüterin ixtira olunması da istisnaqlı təşkil etmir. Onun XX əsrin ortalarında meydana gəlməsi bəşəriyyətin həyatında baş vermiş həmçinin böyük informasiya inqilabı adlanan böyük sıçrayışın qanunauyğun nəticəsidir.

Bunun şişirtmə olmadığını və bizim həqiqətən yeni informasiya dövrünə daxil olduğumuzu sübut etmək üçün ictimai istehsalın üç əsas sektorunda: kənd təsərrüfatında, sənaye ilə qeyri-maddi olan istehsal hesab olunan idarəetmə sferasında və informasiyanın işlənməsi industriyasında məşğul əhəlinin zamandan asılılıq qrafikini nəzərdən keçirək .

Orta əsrlər dövründə əhalinin əsas hissəsi aqrar sektorda işləyirdi, sənaye manufakturaları inkişaf etməmişdi, həyatın mənəvi sahəsi zadəganlarla, azsaylı məmurlarla və kilsə xadimləri ilə təmsil olunurdu.

Başlanğıcını XVII əsrin ortalarında baş vermiş ingilis burjua inqilabından götürmüş yeni era sənaye istehsalının gür inkişaf vəziyyəti ilə xarakterizə edilir.

Kapitalist istehsal üsulu XVIII əsrin sonları XIX əsrdə -- əvvəllərində baş vermiş böyük kəşflər Avropanı çoxsaylı dəmir yolları, teleqraf və sürətli poçt rabitəsi ilə təmin olmuş fabrik və zavodlar çarlığına döndərmişdi. Sənayedə işləyənlərin sayı, qabaqcıl ölkələrin aqrar sahə işçilərinin sayına nisbətən durmadan artırdı. Qrafikdə uyğun iki əyrinin kəsişmə nöqtəsi tamamilə obyektiv olaraq sənaye inqilabı ilə eyniləşdirilə bilər. Bu inqilab nəticəsində bəşəriyyət aqrar dövrdən sənaye dövrünə adladı.

Əlbəttə ki, sənaye inqilabı ani vaxtda və müxtəlif ölkələrdə həmçinin baş verməmişdir, lakin onun XIX əsrin sonları ilə bağlı olması heç bir şübhə əsası doğurmur.

Maddi sferada əmək məhsuldarlığının kəskin surətdə yüksəlməsi hərtərəfli sənayeləşmə ilə nəticələnmişdi. Əgər aqrar dövrdə kənd əhalisi özünü güclə dolandırırıdysa, XX ikinci yarısında qabaqcıl ölkələrdə əhalinin cəmi 5–10 faizi qida məhsullarına olan tələbatı ödəyirdi. Həmin şeyi sənaye sahəsi barəsində də söyləmək olar, istehsal həcmnin durmadan artması ilə işləyənlərin sayı azalırdı. Digər tərəfdən elmi-texniki inkişaf və tərəqqi cəmiyyətdə dövr edən informasiya miqdarının yüksəlməsinə gətirib çıxarır və uyğun formada onun toplanması, ötürülməsi, işlənməsi və paylanması ilə məşğul ola bilən işçilərin sayının artması aydın müşahidə edilir. Qeyri-maddi istehsal sferası (elm, idarəetmə, mədəniyyət, incəsənət və təhsil və s.) əksər ölkələrdə yüksək formada inkişaf edirdi. XX ikinci yarısında bütün məşğul əhali arasında “ağ köynəklilərin” payı üstünlük təşkil etməyə başladı. Bu fakt “ikinci sənaye” və ya daha dəqiq, informasiya inqilabının başlandığını və bəşəriyyətin sənaye dövründən postsənaye dövrünə keçməsinə göstərir. Lakin sadəcə olaraq işçilərin sayını artırmaqla artan informasiya axınının

öhdəsindən gəlmək mümkün deyildir. Məsələ burasındadır ki, informasiya miqdarının zamandan asılılığı xətti deyil, 3 eksponensial qanunauyğunluqla təsvir olunur. Məsələn, elm və texnika istiqamətində əldə olunmuş biliklər hər il iki dəfə çoxalır və bu yeniləşmənin sürəti durmadan artır. Hələ XVIII əsrdə bir ensiklopedik alim özündən əvvəlki alimlərin bütün elmi əsərlərini oxuyub öz yaddaşında saxlaya bilirdisə, indi cəmi 2-3 il ərzində bütün əvvəlki tarix ərzində toplanmış həcmdə yeni biliklər yaradılır. Alimlər bu fenomeni informasiya partlayışı adlandırırlar. Əgər informasiya sferasında əmək məhsuldarlığı dəyişməz qalsaydı, onda məşğul əhalinin hamısı qeyri-maddi istehsal sahəsinə keçməli olardı və insanları geyindirmək və yedirtmək üçün adam qalmazdı. Bəşəriyyətə obyektiv olaraq insanın düşünə bilmək imkanlarını kəskin artırmağa qabil olan bir alət tələb olunurdu, necə ki, birinci sənaye inqilabı dövründə insanın fiziki imkanlarını dəfələrlə artıran maşınlar ixtira olunmuşdu. Belə bir alət rolunu hesablama maşını-kompüter oynamağa başladı.

Rabitə informasiya inqilabının ikinci əsas olan vasitəsidir.

Kompüter informasiya inqilabının zəruri, lakin yeganə vasitəsi deyildir. O informasiyanı emal edə və saxlaya bilər, onu məsafəyə ötürə bilməz.

Birinci sənaye inqilabına qayıdaraq, fikir bildirilə bilər ki, əgər maşınların əmələ gəlməsi mexaniki nəqliyyatın inkişafı ilə müşayiət olunmasaydı, çətin ki, bu inqilab mümkün olardı. Şaxta və zavodların məhsullarını daşımaq mümkün deyildisə, onların nə əhəmiyyəti vardır? Bundan başqa sənaye dövründə nəqliyyatın inkişafı ayrı-ayrı dövlətlərin gücünün göstəricisidir. XVIII əsrdə ən üstün nəqliyyat növü gəmiçilik idi. Bu zaman dünyanın ən güclü dövləti, dənizlərin sahibi olan, Böyük Britaniya sayılırdı. XIX əsrin ortalarında əsas nəqliyyat növü dəmir yolları olmağa başlayanda özləri üçün inkişaf etmiş dəmir yol şəbəkəsi qurmuş Fransa və Almaniya Avropanın aparıcı dövlətləri oldular. XX əsrdə nəhəng avtomobil sənayesini yaratmış və bütün qitəni avtomobil yollarının sıx hörümçək toru ilə bürümüş Amerika dövləti liderliyi ələ keçirdi.

Rabitə elə həmin nəqliyyatdır, lakin bu informasiya üçün olan nəqliyyatdır. Yeni informasiya dövründə onun əhəmiyyətini qiymətləndirməmək mümkün 4

deyildir. Təsadüfi deyildir ki, elektron rabitə şəbəkəsinin ümumiləşdirici nəticəsi olan, öllə vətəndaşlarının hər 100 sakininə olan telefonların miqdarı Beynəlxalq valyuta fondunun ölkənin iqtisadi səviyyəsini təyin edən altı əsas meyardan biri olaraq qəbul olunmuşdur. Sənaye sahəsində inkişaf edən ölkələrdə bu nəticə 40 və ondan yuxarı, Rusiyada 20-yə yaxındır.

Kompüter və rabitə informasiya inqilabının iki bərabər əhəmiyyətli vasitələridir. Uzun müddət onlar bir-birindən ayrı olaraq inkişaf edirdilər, lakin 80 və 90-ci. illərdə onların intensiv olaraq yaxınlaşması prosesi başlandı. Bir tərəfdən elektrik rabitəsi kompüterlərə lokal və qlobal şəbəkələrdə birləşmək imkanı verdi. Digər tərəfdən bütün müasir rabitə vasitələri (istər telefon stansiyası, istərsə də studiya televiziya kompleksi olsun) mahiyyət etibarı ilə mürəkkəb proqramla idarə olunan mikroprosessor sistemləridir.

Kommunikasiya və kompüter texnologiyalarının integrasiyasının texniki və sosial nəticələri o qədər əhəmiyyətlidirlər ki, mütəxəssislər bu prosesi nüvə yükünün iki hissəciyinin atom bombasında birləşməsi ilə müqayisə edirlər. Nəticədə biz son illərdə görünməmiş informasiya partlayışını müşahidə edirik. Mobil telefonlar, İnternet, plastik pul kartları, elektron ticarət və distant təhsil bu qeyri-adi fenomenin ilk nümunələridir.

Rabitənin (teleKommunikasiya ların) və informatikanın ayrılmaz vəhdətinin simvolu olaraq yeni “telematika” (telematics) termininin meydana gəlməsidir. Bu söz hətta müxtəlif tətbiq sahələrinə nüfuz edərək “tibbi telematika”, “avtomobil telematikası” və s. söz birləşmələrinin də əmələ gəlməsi üçün səbəb olmuşdur.

1.2 İKT-nin tətbiqi nəticəsində dövlət idarəçiliyində səmərəliliyin artırılması

Respublikamızda İKT sahəsi istiqamətində yaradılan ardıcıl, paralel və məqsədyönlü siyasət tədbirləri sayəsində bölgələrin sosial-iqtisadi dinamik inkişafında vacib əsaslı yüksəliş əldə olunmuşdur. Aparıcı beynəlxalq qurumların

hesablama nəticələrinə görə, dövlətimizin iqtisadiyyatı cari dövrdə rəqəbətliyinə əsasən dünya dövlətləri arasında 40-cı yerə kimi yüksəlmişdir.

Prezidentin 2012-ci il tarixində olan 800 N-li Fərmanı əsasında təsdiq olunan “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” adlı İnkişaf Konsepsiyası respublikamızda uzunmüddətli və dayanıqlı olan inkişafın yüksək formada təmini üçün biliklər və qabiliyyətlərə əsaslanan rəqabətə davalı olan iqtisadiyyatın qurulmasının vacibliyini müəyyən etmişdir. Hədəfə çatmaq üçün qarşıda duran vacib istiqamətlərdən əsası müasir fikirlərə və prinsiplərə uyğun gələn informasiya sistemi cəmiyyətinin inkişaf prosesidir.

Respublikamızda informasiya mühiti yaradılmasında dövlət dəstəyi, informasiya eləcə də Kommunikasiya texnologiyalarının , sistemlərinin sürətlə inkişaf etdirilməsi, onun ölkəmizin rifahına təsir edən vacib qüvvəyə çevrilməsi dövlətimizin gələcək imkanlarına hesablanmış dövlət siyasətinin əsas tərkibidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il tarixi üçün 1146 nömrəli Sərəncamı əsasında təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya Kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012)”-nin eləcə də onun icrası ilə ilə əlaqəli qəbul olunan Dövlət Proqramlarının yaradılması nəticəsində təhsil, idarəçilik, səhiyyə və digər vacib sahələrdə iqtisadiyyatda, bizneslə bağlı fəaliyyətində, gündəlik yaşamda İKT-nin üstünlüklərindən istifadə edilməsi səviyyəsi yüksək formada artmışdır. Respublikada ən müasir texnoloji yeniliklər tətbiq olunmuş, internetə mobil texnologiyalarla çıxış imkanları -- simli və simsiz sürətlənmişdir. Bunun nəticəsində əhəlinin 75 % -i internet, onların 65 % -i isə genişzolaqlı internet istifadəçisinə çevrilmişdir. Evlərdə, iş yerləri müəssisələrində istifadə edilən texnoloji avadanlıqların sayı çoxalmışdır. Mobil sahə yüksək səviyyədə inkişaf etməkdədir, 3G və 4G internet xidmətləri tətbiq edilir. Azərbaycanda ilk dəfə teleKommunikasiya peyki olan “Azer-space-1” və həmçinin yer səthinin kosmosdan müşahidə peyki olan “Azersky” orbitə çıxarılmışdır və nəticədə dövlətimiz kosmik dövlətlər sırasına daxil olmuşdur. İKT sahəsində kadr hazırlığı

yüksək səviyyəli genişləndirilmiş, “elektron hökumət” sahəsində genişmiqyaslı işlər hazırlanmış, bu layihələr uyğun formada həyata keçirilmiş, cəmiyyət üçün əsas hesab edilən elektron xidmətlər təşkil olunmuşdur. (40)

Azərbaycan respublikasında yüksək formada informasiya mühitinin qurulması, formalaşdırılması sahəsində planlanan layihələr, həyata keçirilmiş proseslər beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri tərəfindən də həmçinin yüksək səviyyədə qiymətləndirilmişdir.

Bu inkişafın əsas fəaliyyət istiqamətlərindən əsas olan əsas informasiya həmçinin Kommunikasiya texnologiyalarının (artıq-İKT) sürətli inkişafı eləcə də informasiya cəmiyyətinə sahəsinə keçid istiqamətinin təmin olunması Konsepsiyada əsas məsələlər arasında yer tutur. 2013-cü ilin Prezidentin Sərəncamı nəticəsində “İnformasiya və Kommunikasiya texnologiyaları ili” kimi elan olunması bir daha İKT- nin dövlətin xüsusi diqqətdə olduğunu sübut etmişdir. Həmin ilin ilk aylarında təsdiq olunmuş “Milli iqtisadiyyat, iqtisadiyyatın əsas sektorları üçün Strataji Yol Xəritəsinin başlıca fəaliyyət istiqamətləri” həmçinin Strateji Yol Xəritəsi isə İKT əsas sektorlara kömək məqsədilə iqtisadi infrastrukturun optimallaşdırılmasını əhatə edilir. Qeyri-neft sektoru sahəsinin davamlı həmçinin rəqabətə davamlı ola bilən inkişaf proseslərini müəyyənləşdirmək üçün Prezidentin “Milli iqtisadiyyat, iqtisadiyyatın vacib sektorları üçün Strataji Yol Xəritəsinin əsas istiqamətlərinin təsdiq edilməsi haqqında” Fərmanı təsdiq olunmuşdur. İnkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək üçün qəbul olunan 11 Strataji Yol Xəritəsində həmin Fərman vasitəsilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının teleKommunikasiya - informasiya texnologiyalarının inkişafına aid Strateji Yol Xəritəsi” də yer alır.

İKT üzrə nəzərdə tutulan vacib vəzifələr aşağıdakılardır:

- İnformasiya cəmiyyəti sahəsinə keçidin təmin olunması
- İKT-nin tətbiq edilməsilə ənənəvi iqtisadiyyat sahəsindən biliklər iqtisadiyyatına istiqamətlənməsi

- İnformasiya təhlükəsizliyi sektorunda fəaliyyət istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi
- Əhalinin informasiya texnologiyaları istifadəsinin qabiliyyətinin artırılması
- Rəqabətə davamlı və həmçinin ixrac yönümlü olan İKT sahəsinin yaradılması
- ixtisaslı mütəxəssislərin, bununla yanaşı elmi kadrların hazırlanması

Milli Strategiyanın vacib olan istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Kommunikasiya , informasiya sistemlərinin quruluşu və xidmətləri
- informasiya həmçinin yüksək texnologiyalar sənayesinin inkişafı
- Yüksək texnologiyaların sektorunun inkişafı üzrə elmi-bilik potensialının artırılması
- Elektron hökumətin davamlı inkişafı
- Təhlükəsizliyin informasiya sahəsində təmin olunması

İndi isə Azərbaycan və qonşu ölkələrin indeksləri və dünya ölkələri sıralamasında mövqeyini nəzərdən keçirək.

	2012	2016
Azərbaycan	4.0 (61)	4.5 (55)
Gürcüstan	3.7 (76)	4.21 (65)
Qazaxıstan	4.2 (55)	4.43 (46)
Rusiya	4.1 (57)	4.30 (62)

Texnoloji Hazırlıq İndeksi

	2012	2016
Azərbaycan	50 (56)	77 (33)
Gürcüstan	36.6 (75)	45.2 (85)
Qazaxıstan	45 (62)	72.9 (41)
Rusiya	49 (57)	73.4 (39)

Ölkə üzrə internet istifadəçiləri, faizlə

Mənbə: Dünya İqtisadi Forumu, Qlobal Rəqabətlik Hesabatı, 2016

	2005	2007	2009	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Əhalinin hər 100 nəfərinə düşən sabit şəbəkə telefonlarının sayı, ədəd	13	15	16	16	16	17	16	15	15
Əhalinin hər 100 nəfərinə düşən mobil telefon abunəçilərinin sayı, abunəçi	27	52	87	99	105	107	112	106	104
Əhalinin hər 100 nəfərinə düşən İnternet istifadəçilərinin sayı, nəfər	8	11	27	46	70	75	77	78	79
Mobil rabitə ilə əhatə olunmuş ərazidə yaşayan əhalinin ölkə əhalisində xüsusi çəkisi, faizlə	99,0	99,0	99,6	99,8	99,8	99,8	99,9	100,0	100,0
Ay ərzində İnternetdən 20 saatlıq istifadə üçün orta tarif, manat	5,0	4,0	2,0	1,9	1,4	1,3	1,3	1,2	1,2
İnternetdən istifadə tarifi adambaşına düşən orta aylıq ümumi milli gəlirə nisbəti, faizlə	4,3	1,7	0,7	0,6	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2
Ay ərzində 100 dəqiqə mobil danışığ üçün orta tarif, manat	18,0	12,0	8,0	7,7	7,1	6,9	6,9	6,7	6,6
Mobil danışığ tarifi adambaşına düşən orta aylıq ümumi milli gəlirə nisbəti, faizlə	15,5	5,0	2,6	2,5	1,5	1,4	1,5	1,5	1,1

Əsas infrastruktur göstəriciləri.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

İnformasiya ilə Kommunikasiya və texnologiyaların inkişaf istiqaməti informasiya mühiti mühitinə keçidin təmini məqsədilə İnkişaf Konsepsiyası daxilində nəzərdə tutulmuş olan tədbirlərin əksəriyyəti həyata keçirilmiş, qalan qisminin reallaşması ilə bağlı müəyyən ləngimələr müşahidə olunmuşdur.

İnformasiya təhlükəsizliyinin qorunması məqsədilə ilə əlaqəli normativ olan hüquqi aktlar qəbul edilmiş, müvafiq standartlar hazırlanmış, dövlət orqanlarının, müəssisələrin informasiya ehtiyatları resurslarının və sistemlərinin təhlükəli təhdidlərdən müdafiəsi səbəbilə 2013-cü il üçün Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzi qurulmuşdur, kibertəhlükəsizlik sahəsində maarifləndirmə tədbirləri icra edilmişdir.

Ölkənin regionlarınınun İKT xidmətlər sahələri bazarına çıxışını mümkün edilməsi səbəbilə bir çox regional layihələrin hazırlanması ilə əlaqəli işlər həyata keçirilməkdədir. Kosmik sənaye sektorunda yaradılmış əməkdaşlıq sayəsində Azərbaycanın ilk dəfə orbitə buraxılmış teleKommunikasiya peyki, peyk üzərindən yayım gerçəkləşmişdir. İKT sektorunda əqli mülkiyyətin mühafizəsi ilə bağlı rəqəmsal istifadə hüquqları idarəetmə sistemi qurulmuşdur.

Təsdiq olunmuş Milli iqtisadiyyat ilə iqtisadiyyatın vacib sektorları əlaqəli Strataji Yol Xəritəsində 8 prioritet sektor və 3 iqtisadi infrastruktur sahəsi müəyyənləşdirilmişdir. İfadə oluna bilər ki, Konsepsiyada İKT sektorlar arasında əsas almışdır və Strataji Yol Xəritəsində iqtisadi infrastruktur sahəsi hesab olunmuşdur.

Strataji Yol Xəritəsində kənd təsərrüfatı sənayesi və neft sektorunda məhsulların emalı, ağır sənaye ilə maşınqayırma kimi əsas sektorlarla bağlı ikiqat missiya nəzərdə tutulur.

Kommunikasiya , informasiya texnologiyaları Konsepsiyada və Milli Strategiyada qeyri-neft sahələri ilə bağlı artımın mümkün olmasında əsas töhfəsi olacaq sahələrdən biri hesab olunurdu.

İKT biliyin artırılması həmçinin kadrların hazırlığı işinin təşkili. İKT sahəsində kadrların hazırlığı işinin təşkilinin idarə edilməsi əsas istiqamətlərdən

biridir. Belə ki, bu sahədə ixtisaslı mütəxəssislərin az olması həmçinin yüksək xərclər sektorun davamlı inkişafını çətinləşdirən amillərdənbiridir.

Dünya Bankının tədqiqatına görə, Azərbaycanda olan təhsil sisteminin təmin edə bildiyi təhsil və qabiliyyətlər İT sahəsində işəgötürənlərin tələblərinə cavab vermir. Bilikli mütəxəssislərin hazırlanması bu istiqamətdə olan boşluğu doldura və həmin sahənin inkişafına kömək edə bilər. Bundan savayı, mütəxəssislər arasında İKT bacarığı Dünya Bankı, indeks BTİ-nin 2016-cı il üçün hesablamalarına görə, Azərbaycanda 6.47 kimi qeydə alınmışdır. Və bu region ölkələri arasında müqayisədə xeyli aşağı nəticədir, İKT savadlılığını bildirən bu rəqəm Rusiyada 8.55 kimi, Qazaxıstanda isə 7.41 kimi müəyyən edilmişdir.

Buna görə, Milli Strategiyada qeyd edildiyi kimi, ali təhsil və peşə ixtisası müəssisələrində İKT istiqamətli ixtisasların, tədris resurlarının, mütəxəssislərin müəyyən səviyyədə hazırlığı proqramlarının ardıcıl mütəmadi halda aktual olması və sahənin tələblərinə uyğunlaşdırılması mütləqdir. Kadr hazırlığı işinin daha da təkmilləşdirilməsi fəaliyyət istiqamətində beyin mərkəzləri ilə yerli həmçinin xarici universitetlər sıx əməkdaşlıq edilməsi vacibdir.

Xüsusi formada vergi həmçinin gömrük rejimlərinin təşkil edilməsi və tətbiqi. İKT sektorunun inkişafına kömək məqsədilə vergi idarəçiliyi və gömrük xidmətləri sektorunda həyata keçirilən əsas islahatların vacib hissəsi olaraq, bu sahənin məhsul və xidmətlərinə tətbiq olunan tariflərin nizama salınması həmçinin bu sahə üçün özəl investisiya axınını artırmaq səbəbilə tənzimləyici bazada müvafiq islahatların keçirilməsi məqsədəuyğun və səmərəli olması düşünülür. Özəl sektorun əsas roluna əsaslanan İKT sektorunun inkişaf etdirilməsi həmçinin qeyri-neft sahələrinin dəstəklənməsi tərəfdən də mühüm xarakter daşıyır. Proqram təminatı ilə İKT fəaliyyət sektoru məşğul olan iri şirkətlər həmçinin sahibkarlara görə verilən subsidiyaların artırılması onların fəaliyyətinə kömək etmək mexanizmi olaraq vacib xarakter daşıyır. Hazırda proqram təminatı sahəsində ölkəmiz daxili bazar tələbatının bir çox hissəsini ödəyə biləcək məhsul istehsal edə bilmə potensialına malikdir, buna səbəbdən stimullaşdırıcı mexanizmlərin tətbiq olunmasına ehtiyac duyulur.

Regionlarda İKT sahəsinin infrastrukturunun inkişafına təsir göstərən bilən amillər. Statistika həmçinin göstərir ki, regionların İKT sektorunun məhsullarına çıxış imkanı, İKT savadlılığı Bakı həmçinin ətraf ərazilərlə müqayisədə geridə qalır. Nümunə olaraq, sabit geniş zolaqlı şəbəkənin ölkə əhalisi tərəfindən istifadəsi Bakı şəhərində 74% təşkil edirsə, paytaxtdan kənar yerlərdə bu faizlər olduqca aşağıdır (34%).

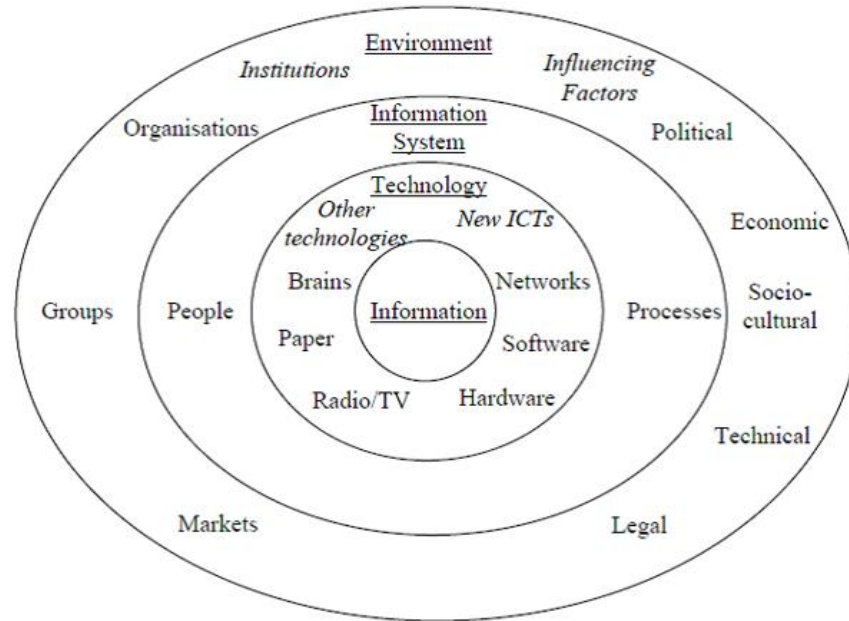
Bundan başqa, məktəblərdə genişzolaqlı internetə keçid isə 2013-cü il üçün 49.4 faizdən 2015-ci il üçün 51.8 faizə qədər artmışdır, ancaq kənddə yaşayış məntəqələri və (39%) şəhərlərdəki məktəblərin (85%) arasında böyük fərq mövcuddur. Bakı şəhərində yerləşən məktəblərdə 10 faiz, Abşeron rayonunda isə 12 faiz -ə kimi artım olduğu vəziyyətdə, Lənkəran, Yuxarı-Qarabağ, Quba-Xaçmaz və Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonlarında 1-5 faiz qədər azalmalar qeydə alınmışdır.

Beləliklə, regionlarda İKT-na əlçatanlılığı yüksəltmək məqsədilə ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac duyulur. Bu fəaliyyət istiqamətində milli strategiyanın və ya Dövlət Proqramlarının hazırlanması zamanı bölgələr üzrə daha mütləq olan hədəflərin qoyulması məqsədəuyğundur.

1.3 Azərbaycanda “Elektron hökumət” layihəsinin genişləndirilməsi və bank informasiya sistemlərinin inkişafı

Informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) fəaliyyətin bütün istiqamətlərində yayılması ilə dünyada yeni vacib inkişaf mərhələsi – informasiya cəmiyyətinin (İC) inkişafı dövrünə qədəm qoymuşdur. Bu cəmiyyətin əsas atributlarından biri isə elektron dövlətin (e-dövlət) qurulmasıdır. E-dövlətin qurulmasında əsas məsələ İnternet və İKT-nin əsas imkanlarından yararlanmaqla dövlət idarələrinin vətəndaşlar üçün olan xidmətlərin səviyyəsini artırmaq, yer və zamandan asılı olmayaraq dövlət informasiya resurslarına girişi təmin etmək, vətəndaşların dövlət idarəçiliyində aktiv və səmərəli iştirakına yardım etmək və nəticədə, idarəçiliyin şəffaflığını artırmağa çalışmaqdır. E-dövlət əsasən bunları

özündə birləşdirir -- qanunverici (e-parlament), icra orqanları (e-hökumət) və məhkəmə (e-məhkəmə.. E-dövlət ingilis dilində mənası “e-government” deməkdir, yəni e-hökumətə daha çox yaxındır. E-hökumətdə özündə üç əsas komponenti ehtiva edir:

E-dövlətdən istifadə edənlər -- vətəndaşlar, özəl müəssisələr və dövlət hakimiyyəti orqanlarıdır. E-dövlət Cəmiyyətində tətbiqi işlər sırasında ən vacibi dövlət və hökumət, yerli orqanlarda kargüzarlığın, sənəd dövriyyəsinin elektron formaya keçirilməsi əsas yer tutur. Nəticədə electron sənədlər istifadə olunur, onlar kağız sənədlərin istifadəsini aradan çıxarır. Kargüzarlığın normativ hüquqi bazasının inkişafı sürətlənir, elektron sənədlərin hüquqi əsasını təsdiq edən elektron imza sisteminin tətbiqi ilə elektron xidmətlər olduqca təkmilləşdirilir . Mütəxəssislər e-dövlətə keçid prosesində bir neçə əsas mərhələləri bildirilər: ilkin veb-təmsilçilik (nazirliklərin, idarələrin fəaliyyət istiqaməti haqqında əsasları özündə birləşdirən veb-saytların yaradılması) hökumətlə vətəndaşlar, biznes sektoru arasında interaktiv əlaqənin təşkil edilməsi (e-poçt xidməti vasitəsi ilə əlaqə), autentifikasiya mexanizmlərindən istifadə edilməsilə xüsusi verilənlərin, müxtəlif blankların və bəzi sənəd nümunələrinin əldə edilməsi); tranzaksiyaların aparılması (sənədləri almaq və digər əməliyyatları həyata keçirmək); idarələrarası İnformasiya cəmiyyəti

prosedurları, informasiyadan və təzə xidmətlərdən istifadə (vətəndaşların e-hökumət portalı imkanı ilə istənilən xidməti əldə edə bilməsi).

İnkişaf mərhələləri bitdikdən sonra qarşılıqlı əlaqənin yeni metoduna – “vahid pəncərə” sistemi (*Government Gateways*) tətbiq edilir. Sistem tərkibində təşkilat, vətəndaşlar, nazirlik, müəssisə və r sahələri arasında müəyyən əlaqəni təmin edən vahid portalın yaradılmasını əhatə edir.

E-dövlətin qurulması istiqamətində müəyyən ölkələrdə proqram, layihələr həyata keçirilir: Böyük Britaniyada “*UK online*”, “*E-citizen, e-business, e-government, A strategic framework for public service in the Information Age*”, “*Modernizing Government White Paper*”; ABŞ-ın “*National Information Infrastructure*”; Fransada “*Government Action Program for Information Society*”; Almaniyada “*Modern State – Modern Administration*” və s.

Informasiya Cəmiyyətinin-nin qurulması Azərbaycanda dövlət siyasəti istiqamətinin vacib əsaslarından biri hesab olunur. Bu siyasətin əsas istiqaməti “Azərbaycan Respublikasının inkişafı üçün informasiya-Kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli strategiyada (2003- 2012-ci illər)” müəyyən edilmişdir. Elektron sənədlər dövriyyəsi sisteminin (ESDS) tətbiqinin normativ-hüquqi bazası – “Elektron imza ilə elektron sənəd haqqında” qanun da qəbul edilmişdir . 2005-2008-cu illər üçün “Elektron Azərbaycan” Dövlət proqramının ilkin mərhələsində informasiya mühitinə keçidi formalaşdırmaq səbəbilə bir çox proseslər həyata keçirilmişdir. Həmin işlərin ardı kimi 2010-2012-cu illər üçün növbəti əsas mərhələ üçün təzə Dövlət Proqramı da qəbul edilmişdir. Azərbaycanda bu istiqamətlərdə müəyyən işlər görmüşdür. Dövlət orqanlarının ardılıqla öz səlahiyyətləri çərçivəsində öz vəzifələrini yerinə yetirirlər. İnternet şəbəkəsinin imkanlarından yararlanmaqla dövlət qurumlarının internet səhifələrinin yaradılması, orda təşkilatlar, onların strukturları barəsində məlumatın və lazımlı sənədlərin yerləşdirilməsi və vakant iş yerlər üçün müsabiqələrin elanı, bəzi kommunal xərclərin onlayn şəkildə ödənilməsi, abituriyentlərin qəbul imtahanlarında iştirak etməsi üçün sənədlərin

qeydiyyatı, elektron kitabxanaların tətbiqi və s. kimi mühüm işlər də reallaşdırılmışdır.

Proqramda müəyyən məsələlərlə bərabər, dövlət orqanlarında həmçinin iri özəl şirkətlərdə elektron sənədlərdə dövriyyə prosesinin təşkil edilməsi əhatələyir. Elektron sənəd mübadiləsinin tətbiqi sənədlərin qəbulu, hazırlanması ilə emalına sərf edilən əməklə vaxtın azalmasını həmçinin idarəçilikdə qərarların alınmasını, icra intizamının formalaşdırılmasını və nəzarət üsulunun sadələşməsini, əhaliyə xidmətin yüksəkliyini, dövlət, özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti barəsindəki informasiya və xidmətlərə əlçatanlığı, tabeliyində olan və başqa təşkilatlarla əlaqələrin müəyyən səviyyədə inkişafının artırılmasını təmin etməyə zəmin yaradır.

Elektron sənəd dövriyyəsi sistemləri

İnformatika elmində “bit” informasiya vahidi olduğu kimi, sənəd də sənəd dövriyyəsi-mübadiləsi sistemlərində informasiya vahidkimi çıxış edir. Kağız yaxud elektron sənəd həmişə, dövlət həmçinin özəl təşkilatlarda informasiya daşıyıcısı kimi əsas rol oynayır. Sənədlər qurumlarda bütün biznes-proseslərini müşayiət edir və idarədə düzgün qərar qəbul olunmasında informasiya dəstəyini göstərir. Təşkilatlarda biznes-proseslərin idarə edilməsinin səmərəliliyi sənədlərin idarə edilməsinin təşkili formasından asılıdır. Sənədlərin idarə edilməsinin əsas prinsipi ISO 15489 standartında bildirilir.

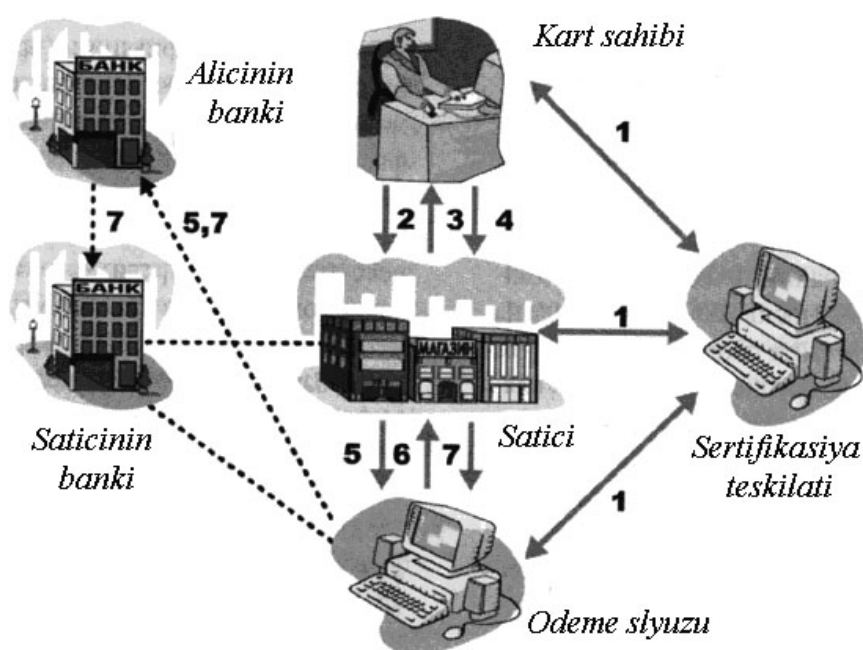
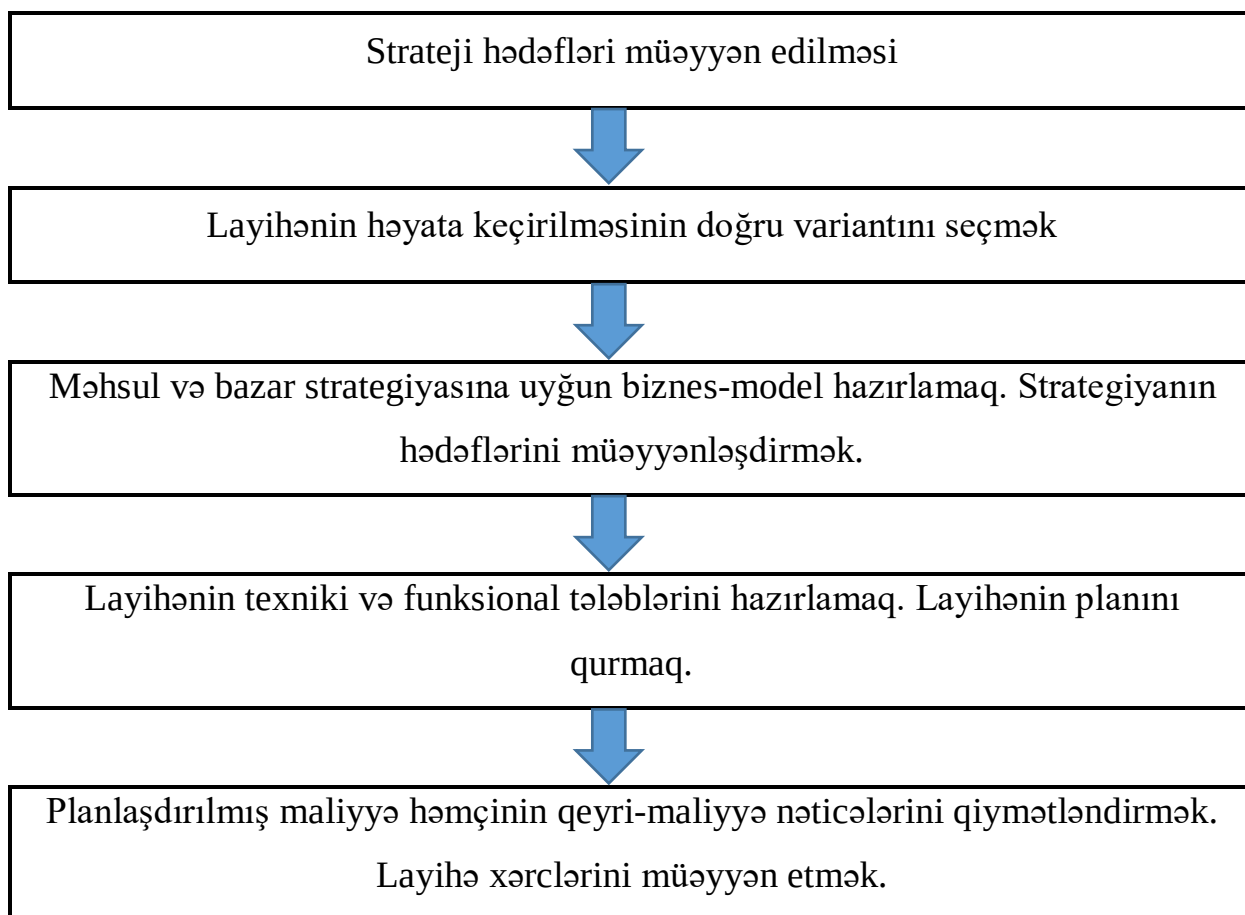
İnformasiya cəmiyyəti problemləri, hər dövrdə sənədlərin idarəsi işində daha yeni texnologiyalar tətbiq edilmiş, zaman ötdükcə bu prosesin avtomatlaşdırılmasına tələb də dəyişilmişdir. Son zamanlar kağız sənədlər sürətlə elektron sənədlərlə əvəz olunmaqdadır. Hər il üçün elektron sənəd sayının artması da müşahidə edilir. Analitik müəsisşələrin kağız sənədlərdən electron sənədlərə keçidi üzrə statistik məlumatları, proqnozları var. *IDC (International Data Corporation)* kimi analitik şirkətinin proqnozu 2004-cü ilə kimi dünyada sənədlərin 30%-nin elektron, 70%-nin kağızda, 2005-ci ildə bu 50%-in 50%-ə olması, 2010-cu ildə nisbətin 70%-in 30%-ə olmuşdur. Bütün dünya ərazisində hər il ərzində 6 milyarda qədər yeni sənəd yaradılır, ildə işçinin təqribən 150 saat kimi vaxtı sənədlərin göndərilməsinə ,

yaradılmasına ilə lazımi sənədin axtarışına sərf edilir. Rəhbər iş vaxtının 45%-ni, referent 75%-ni, sırası əməkdaş 30%-ni sənədlərlə iş üçün sərf edir .

Kağız sənədin maddi daşıyıcısı yalnız kağız olduğu halda, elektron qurğu və vasitələrdə yaradılmış elektron sənədlər elektron cədvəllər, audio, video fayllar , mətnlər, təsvirlər və s. Fəqli formatlarda təqdim edilə bilər. Hüquqi əsasını elektron imza təşkil edir. Elektron sənədlər üçün idarə edilmə sistemlərinin əsasını kargüzarlığın elektronlaşdırılması – kompyuter şəbəkəsində sənədlərin yaradılması, sənədlərin qeydiyyatı, rəhbərliklə razılaşdırılması, təşkilatın struktur və əməkdaşları arasında dövriyyəsi, icra olunmasına nəzarət, icra edilmə müddəti bitdikdən sonra elektron arxivin təşkili kimi prosesləri həll etməkdir. Bu sistemlər müxtəlif tip faylları: cədvəlləri, audio, video faylları , mətnləri, təsvirləri, veb sənədləri və s. dəstəkləyirlər. Sənəd sistemə daxil olunarkən onun üçün atributlardan ibarət (sənədin adı, müəllifi, yaranma tarixi, icra edilmə müddəti və s.) qeydiyyat kartı açılır. Bu da, sistemdə atributlar üzrə axtarışa imkan verir.

E-dövlət mühitində mübadilə edilən elektron sənədlərin əksəriyyəti mətn tipli olduğuna görə bu işdə müəyyən edilmiş problemlərlə bağlı mətn tipli sənədlərin məzmununa görə avtomatik təsnifatı və intellektual axtarışı, həmçinin, sənədlərin dövriyyəsinin insan amili olmadan sistem tərəfindən avtomatik yerinə yetirilməsi, elektron sənədlərin həyat tsiklinin idarə edilməsi üçün metod və alqoritmlərin işlənilməsi məqsədə uyğun olduğu hesab edilir. Həmin metod və alqoritmlər həm yeni layihələndirilən, həmçinin mövcud olan sistemlərə tətbiq edilə bilər.

Elektron dövlətdə ticarət layihəsinin səmərəliliyinin formalaşdırılması

Azərbaycanda bank informasiya sistemlərinin inkişafı

Azərbaycan Respublikasının vacib inkişaf strategiya istiqamətlərindən olan qeyri-neft fəaliyyət sektorunun inkişafı etdirilməsi hesabına davamlı ardıcıl iqtisadi artıma və mütləq yüksəlişə nail olunması ilə iqtisadiyyatın genişləndirilməsidir. Bu səbəbdən ölkəmizin əsas ümum daxili məhsulunun tərkib hissəsində, həmçinin dövlət büdcəsinin yaradılmasında təbii ehtiyatların əsaslılığının azaldılması ilə qeyri-neft istiqamətlərinin üstünlüyünün təmin olunması, iqtisadiyyatda yeni innovasiyaların tətbiq edilməsinin genişləndirilməsi üçün vacib motivasiya sistemlərinin yaradılması və inkişafı nəzərdə tutulur. Mövcud obyektlərdən və coğrafi mövqelərdən istifadə edilməklə, Azərbaycan Respublikasının bölgələrinin hər birinin sosial-iqtisadi inkişafının müasir tələblərə cavab verməsinin təmin olunması və iqtisadiyyatımızın rəqabətə davamlı yüksəldilməsi milli məhsulların dünya bazarında özünə məxsus yer tutmasına zəmin yaradacaqdır. Bu gün İKT Azərbaycanda davamlı, ardıcıl və dayanıqlı inkişafı təmin olunması, intellektual potensialının artırılması, biznesin genişlənməsi, korrupsiya hallarının mütləq formada aradan götürülməsi, yoxsulluq və işsizliyin minimuma endirilməsi, cəmiyyətdə demokratiyanın inkişaf etdirilməsi səbəbindən əlverişli amil olaraq qəbul olunur. Səhiyyə, təhsil, dövlət idarəçiliyi, sahibkarlıq, bank işi həmçinin digər əsas sahələrdə yeni fikirlər yaradan bilən İKT sahəsində ictimai-iqtisadi əlaqələrin əsas hissəsinə çevrilmişdir.

2005-2010-cu illər arasında Dünya Bankının əsas dəstəyi nəticəsində “Maliyyə xidmətinin inkişafı” layihəsinin mütləq icrası ilə milli poçt operatoru olan “Azərpoçt” MMC-nin lazımlı şəbəkəsindən istifadə edilməklə ənənəvi xidmətlərlə bərabər, poçt şöbələri vasitəsilə vətəndaşlara bank-maliyyə proseslərinin icra edilməsi mümkün olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası görə bank sistemi ötən əsrin son on illiyində , yəni 1991-ci ildə formalaşmışdır. Buna baxmayaraq cari dövrdə ölkəmizdə kifayət qədər prestijli, rəqabətə davam gətirə biləcək səviyyədə olan banklar da vardır. Ölkəmizdə

inkişaf etmiş dövlətlərdə olduğu kimi ikipilləli bank sistemi fəaliyyətdədir. Belə ki, ilk pilləyə Mərkəzi Bank, ikinci pilləyə kommersiya bankları ilə (BOKT) bank olmayan kredit təşkilatları aid edilir.

Müstəqillik dövrümüzdən sonra iqtisadiyyatın digər müəyyən sahələrində olduğu kimi bank sahəsində də həmçinin müxtəlif islahatların keçirilməsi işləri başlandı. oldu.

Bankların inkişafı üzrə icra edilən islahatların növbəti mərhələsi 2000-ci ilə təsadüf edir. Özəl bankların kapitalın həcmnin artırılması fonunda yerinə yetirilən tədbirlər onların möhkəmlənməsinə və böyüməsinə səbəb oldu.

Bank sisteminin regional inkişaf şəbəkəsi ilə maliyyə proseslərinə çıxış imkanları həmçinin sürətlə inkişaf edir, beynəlxalq maliyyə bazarlarında banklar aktiv istiqamətli fəaliyyətə başlayır.

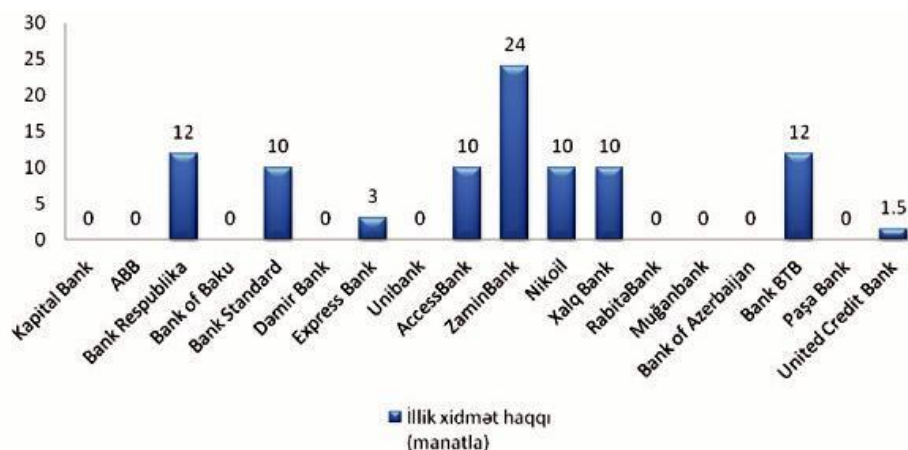
Ölkəmizdə 2008-ci ildə ilk İnternet-banking sistemi Azərbaycan Beynəlxalq Bankında (ABB) tətbiq olunmuşdur.

Hal-hazırda isə respublikada fəaliyyətdə olan əksər banklar müştərilərinə elektron bankçılıq xidmətləri təqdim edə bilirlər.

Xidmətlərin növləri bankların infrastruktur imkanından əlaqəli olaraq dəyişir. Respublikamızda banklar tərəfindən müştərilərə aşağıdakı elektron bankçılıq xidmətləri təqdim edilir:

- ❖ hesab üzrə balansın ayrı-ayrı hər regionunyo xlanılması;
- ❖ hesab üzrə çıxarışın əldə olunması;
- ❖ kartdan-karta pul köçürmə (*card2card*);
- ❖ hesabdən-hesaba pul köçürmə (*ölkədaxili*);
- ❖ kartın bloklaşdırıla bilməsi;
- ❖ birbaşa debitleşmə;
- ❖ ödənişlər (*kommunal, sığorta, internet, telefon və mobil telefon üzrə haqlar və s.*).

Respublikada fəaliyyətdə olan “Beynəlxalq Bankı” , “Unibank” ASC, “Kapital Bank” ASC, “Bank of Baku” ASC internet bankçılıqdan (mobil bank) istifadəyə görə müştərilərindən illik xidmət haqqı tutmurlar.

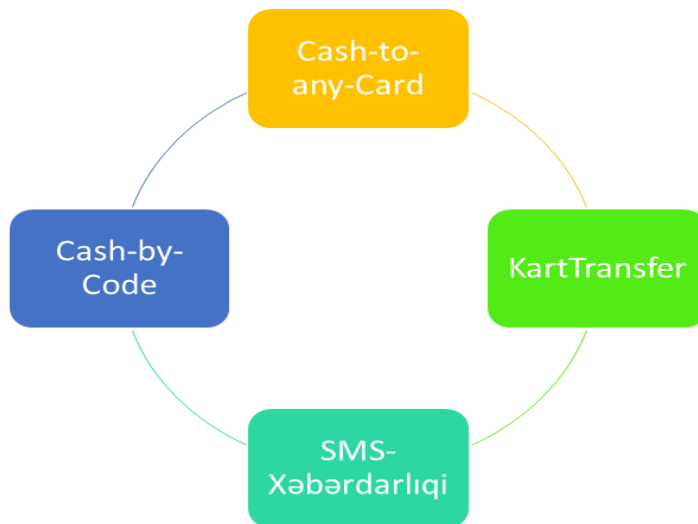
Mənbə: Respublikada fəaliyyətdə olan bankların internet saytlarında (www.ibar.az, www.kapitalbank.az, www.uni-bank.az, www.demirbank.az və s.) göstərilən məlumatlar nəticəsində müəllif tərəfindən hesablanmış və tərtib edilmişdir.

Azərbaycanda elektron bankçılıq istiqamətində aparılmış təhlilin nəticələrinə əsasən texniki bazanın genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi – elektron bankçılıq sahəsində geniş imkanları olan proqram tətbiqlərinin yazılması, hazırlanması, genişləndirilməsi, həmçinin müəyyən dövlət qurumlarının dəstəyi ilə regionların sürətli formada internetə çıxış üçün lazımlı imkanların qurulması vacib yer tutur. Hazırda bir çox bankların mobil bank tətbiq sistemi mövcuddur ki, bu da əhalinin regionun hansı hissəsindən asılı olmayaraq lazımı əməliyyatları apara bilməsini təmin edir.

Elektron bankçılıq layihəsi müvafiq olaraq proqram təminatı və elektron autentifikasiya üsulu həmçinin Kommunikasiya amilləri ilə istifadəçiyə uzaq məsafədən girişi təmin etməklə aidiyyəti hesab üzrə bank əməliyyatlarının aparılması və ya məlumatların əldə olunmasını özündə birləşdirir.

Elektron bankçılıq uyğun bank filiallarına getmədən bank xidmətinin əksəriyyətinin məsafədən əldə olunması imkanını yaradır. Belə ki, vətəndaş birbaşa banka üz tutmadan müxtəlif

Hesabın effektiv idarəedilməsi üçün digər faydalı xidmətlərdən də yararlanmaq mümkündür:

Elektron bankinq faydaları

Hazırkı dövrdə İnternet vasitəsi nəticəsində hər hansı məhsulun əldə olunması daha da populyarlaşıb. Bunula da bölgələrdə artıq insanların həyat fəaliyyətində vacib olan vasitələrin əl çatan olması asanlaşıb. Müxtəlif social şəbəkələr vasitəsilə insanlar da məsafə nalayışı aradan qalxır. Respublikamızda bu istiqamətdə olan yeniliklər ildən ilə sürətlənir. İstər özəl müəssisələr istərsə də dövlət qurumları electron hökumətin qurulmasında maraqlıdır. Qeyd edilməlidir ki, İnternet vasitəsilə müəyyən bir malın əldə olunmasında elektron kredit və elektron

maliyyə əməliyyatları geniş tətbiq edilir. Bu cür əməliyyatların mümkün olması isə birbaşa elektron bank xidmətləri ilə əlaqəlidir. İnternet vasitəsi ilə hər hansı məhsulun alınması üçün vətəndaş xüsusi İnternet səhifəsində İnternet-mağazalardan lazım olan məhsulu seçir. Daha sonra özünə rahat hesab etdiyi ödəniş formasını seçərək elektron xidmətlərdən ödənişlərini edir və seçilmiş məhsulun və ya malın ona gətirilməsini gözləyir. Bu halda əsasən satıcı və alıcının hər ikisinin tələblərini ödəyən xüsusi elektron forma qeyd edilərək, öhdəliklər götürülür.

FƏSİL 2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA REGIONLARIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFI DÖVLƏT PROQRAMLARININ NƏTİCƏLƏRİ

2.1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci və 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının icrası nəticələri

Azərbaycan Respublikasında bölgələrin inkişaf proqramlarının əsaslandırılması və reallaşdırılması, məhsuldar qüvvələrin ölkə ərazisində səmərəli yerləşdirilməsi, çoxvariantlı ssenarilərin müqayisəsi və ekspert qiymətləndirmələri əsasında işsizliyi və yoxsulluğu azaltmaq zərurətindən irəli gəlmişdir. Məhz, böyük siyasi iradə və hərtərəfli elmi əsaslandırma sayəsində, dövlətimizin başçısı sahibkarlığı inkişaf etdirməklə, xüsusən regionlarda onlar üçün əlverişli fəaliyyət mühiti yaratmaqla, təbii və əsas iqtisadi artım potensialdan vacib səmərəli istifadə hesabına, əhalinin məşğulluğunun səviyyəsinin artırılması ilə ölkədə yoxsulluğun aşağı endirilməsi, istehsal və sosial infrastrukturun inkişafı nəticəsində sosial-iqtisadi tərəqqinin sürətləndirilməsi və həyatın keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində görünməmiş nailiyyətlərə imza atmışdır. Həmin nailiyyətlərdə məhsuldar yerli qüvvələrin vacib yerləşdirilməsi xəttinin də rolu az olmamışdır.

“Bu gün özünün sosial-iqtisadi dinamik inkişafında keyfiyyətə təzə mərhələyə ilk qədəmlərini qoymuş olan Azərbaycan Respublikasında həll edilməsi mütləq məsələlərdən biri də bölgələrdə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini sürətləndirməklə oradakı müəyyən əmək resurslarından, həmçinin iqtisadi gücündən səmərəli yararlanmaqla iqtisadiyyatın ardıcıl davamlı ola biləcək inkişafına, vətəndaşların məşğulluğunun yüksəldilməsinə və ölkədə yoxsulluğun müəyyən səviyyədə azaldılmasına çatmaqdan ibarətdir. Bu istiqamətlərdə vacib tədbirlərin hazır edilməsi və icra edilməsi regionların iqtisadi inkişafında mövcud olan müəyyən fərqi aradan götürülməsini ilə regional iqtisadi tarazlığın əldə edilməsini təmin etməklə bərabər onların həmçinin sosial-iqtisadi gücünü yüksəldər və sosial problemlərin həllini artırır”.

Sosial-iqtisadi inkişafda kəskin regional fərqlər, integrasiya proseslərini və onların doğurduğu multiplikasiya effektini məhdudlaşdırır. Odur ki, regionların inkişafında kəskin sosial-iqtisadi fərqlərin aradan götürülməsini nəzərdə tutan tarazlı inkişaf konsepsiyasının dəstəklənməsi müsbət dinamikanın mühüm amili hesab olunur.

Azərbaycan Respublikası ətraf regionlarının əsas sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı-nın önəmli məqsədi isə Azərbaycan Respublikasının bütün ətraf rayonlarında mövcud olan potensialdan olduqca səmərəli və uyğun istifadə olunması nəticəsində iqtisadiyyatın fərqli sahələrinin mütləq sürətli inkişafına, istehsal yönümlü müəssisələrinin səmərəli fəaliyyətinin daha çox inkişaf etdirilməsinə, ixrac yönümlü bir çox məhsulun istehsalının artırılmasına, yerli sahibkarlığın daimi inkişafı yolu ilə vətəndaşların həyat səviyyəsinin mümkün səviyyədə artırılmasına, məşğulluq səviyyəsinin, həmçinin gənclərin faydalı əmək və biliklə məşğulluğunun artırılması ilə ölkə iqtisadiyyatının müəyyən edilmiş dinamik olan inkişafını təmin edilməsinə nail olmaqdır” (14).

İnvestorların respublikamıza marağının, milli iqtisadi təhlükəsizlik ilə sosial-iqtisadi mənafehin nəzərə alınmasıyla, bölgələrə və qeyri-neft sahəsinə yönəldilməsi məqsədilə haqqında danışılan proqramda investorların regionların inkişafına cəlb edilməsi səbəbilə əlverişli mühitin formalaşdırılması istiqamətində ciddi və sistemli addımların atılması planlaşdırılmışdı. Həmin addımların yeni mümkün iş yerlərinin yaradılmasını təşviq edəcəyi nəzərdə tutulurdu. Bu baxımdan əhalinin kommunal xidmətlər sahəsində təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində canlanmanın xüsusi rol oynaması kimi vəzifə qarşıya qoyulmuşdu.

Sosial sahədə böyük inkişaf təmin edilmiş, insanların rifahı yüksəlmiş, həyat keyfiyyəti yaxşılaşmışdır. Təkcə onu demək kifayət edir ki, 1995-2003-cü illər üçün respublikada orta aylıq maaş ilə pensiyanın orta məbləği 6 dəfədən çox çoxalmışdır.

Respublikanın və iqtisadi rayonları və Bakı şəhəri üçün tərtib olunmuş Dövlət Proqramı əhatəsində icra edilən layihələr əsasən dövlət büdcəsinin ilə büdcədən kənar dövlət fondlarının, Sahibkarlığa Kömək olan Milli Fondun, yerli

həmçinin xarici sahibkarların vəsaitləri, habelə ölkənin kommersiya bankı kimi çıxış edən bankların və bank olmayan kredit təşkilatlarının kreditləri nəticəsində maliyyələşdirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı”nın (2004-2008-ci. illər) icrası prosesində iqtisadi rayonların təbii şəraiti ilə ehtiyatları, iqtisadi-coğrafi mövqeyi, əhalinin yerləşmə səviyyəsi, tarixi inkişaf xüsusiyyətləri, sahə ilə ərazi quruluşu əlamətləri ilə yanaşı tarixi-iqtisadi mahiyyət daşıyan hadisələri həmçinin nəzərə almaq lazım gəlmişdir. Birinci növbədə bu da qeyd oluna bilər ki, Azərbaycan Respublikasının Ermənistan və onu dəstəkləyən qüvvələr tərəfindən cəlb olunduğu müharibə nəticəsində torpaqların 20 faizinin işğal altında olması, yüz minlərlə insanın qaçqın və köçgün vəziyyətinə düşməsi ölkənin bölgələrinin sosial-iqtisadi inkişaf prioritetlərində, xüsusilə regional siyasətdə ciddi təshihlər edilməsinə səbəb olmuşdur. Başqa sözlə, görülməli işlərə baxmayaraq 2003-cü ildə yüz minlərlə insan yaşayış üçün əlverişsiz olan şəraitdə yaşamaqda davam edirdi. Digər tərəfdən ölkə regionları arasında məhsuldar qüvvələrin qeyri-mütənasib paylanması səbəbindən arzuolunmaz urbanizasiya proseslərinin neqativ nəticələri özünü göstərməkdə idi. Nəhayət, torpaq və aqrar islahatları sayəsində regionlarda potensial olaraq iqtisadi dövriyyəyə cəlb edilməli olan yeni mülkiyyətçilər, sosial-psixoloji, institusional və digər səbəblərdən öz imkanlarını reallaşdırma bilmirdilər. O da həmçinin qeyd edilməlidir ki, 2003-cü ildə aqrar regionlarda texniki təminatın, texniki xidmətin, informasiya- məsləhət xidmətinin, müvafiq istehsal infrastrukturunun, aqroemal şəbəkəsinin ilkin təşəkkül mərhələsində olması da az əhəmiyyətli amil deyildi.

Və “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı”nın (2004-2008-ci. illər) icrası dövründə Aran, Quba-Xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Şəki-Zaqatala, Lənkəran, Gəncə-Qazax eləcə də Yuxarı Qarabağ rayonlarına aid olan şəhər və həmçinin rayonların sosial-iqtisadi dinamik inkişafının sürətləndirilməsi barəsində ölkə prezidenti tərəfindən daha 17 sərəncam da imzalanmışdır. Müvafiq təyinatlı və ölkənin inkişafında tarixi rol oynamış sənədlər

sırasında “Bakı şəhəri üzrə qəsəbələrin 2006-2007-ci. illərrə görə sosial-iqtisadi dinamik inkişafının artırılmasına aid tədbirlər proqramlarının xüsusi qeyd edilməsi gərəkdir. Həmin sərəncamların icrası sayəsində 2004-2008-ci. illərr çərçivəsində ayrı-ayrı inzibati bölgələrin sosial-iqtisadi dinamik inkişafında artıq stimulların ciddi müsbət təsiri özünü büruzə vermişdir.

“Aparılmış təhlillər, nəticələr göstərir ki, 2003-2007-ci. illərr daxilində 1995-2003-cü illərdəki iqtisadi-sosial inkişaf dinamikası inkişaf etdirilmiş;

-kənddə sahibkarlığın davamlı və sürətli inkişafı təzə mərhələyə daxil olmuş, istehsalın imkanları, adamların yaradıcılığı, aqrar bölmənin bütün sahələrində sahibkarlığa əsaslanan yeni mülkiyyətçilər qrupu yaranmışdır;

- regionların sosial, iqtisadi dinamik inkişafı artıqca istehsal sahələrində idarəetmə strukturları təkmilləşdirilir və bazar iqtisadiyyat üçün əsas olan tələblərə uyğunlaşdırılır ” (5, s.111).

Bu məqamı xüsusi formada qeyd edək ki, regionların 2004-2008-ci. illərrd üçün sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üzrə Dövlət proqramı yerinə yetirildiyi müddət ərzində mütəmadi olaraq təkmilləşdirilmişdir. Bu və həmçinin digər müəyyən səbəblərdən ilki regional inkişaf proqramı, nəzərdə tutulandan daha da böyük formada icra edilmişdir. 2004-2008-ci. illərr çərçivəsində maddi istehsal sektorunda ciddi müsbət dinamik inkişaf əldə olunmuşdur. Yəni, həmin dövrünün sənaye istehsalında 2.5, kənd təsərrüfatı sahəsində istehsalda isə 25,2 faiz kimi artım əldə edilmişdir.

İnfrastrukturun yenidən bərpası və həmçinin inkişafı, əhalinin və şirkətlərin elektrik enerjisi və qaz ilə su təchizatının daha da təkmilləşdirməsi üzrə regionlara irihəcmli olan dövlət investisiyaları istiqamətləndirilmişdir. Bölgələrin enerji təminatının təkmilləşdirilməsi istiqamətində iri addımlar atılmışdır. Azərbaycan Respublikası bölgələrinin sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üçün Dövlət proqramı nın (2004-2008-ci. illərr) icra edildiyi müddətdə Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 3 elektrik stansiyası, Astara, Şəki və Xaçmaz rayonları üçün modul tipli olan elektrik stansiyaları, həmçinin Bakı şəhəri daxilində 2 elektrik stansiyası,

Sumqayıtda isə istilik elektrik stansiyası qurulmuş və istifadə üçün verilmişdir. Həmçinin Dəvəçi, Quba ilə Füzulidə, habelə Şirvanda təzə elektrik stansiyalarının tikintisi davam edilmişdir.

Əhalinin qazla təminatı istiqamətində görülməli layihələrin əhatə çərçivəsi müəyyən formada genişlənməmişdir. Füzuli rayonunda Horadiz şəhəri, Lerik, və Yardımlı rayonları ilk dəfə üçün təbii qazla təmin olunmuşdur. Beyləqan ilə Ağcabədi rayonları, həmçinin Ağdam rayonunda Quzanlı qəsəbəsi həmçinin başqa yaşayış məntəqələrinin də təbii qazla təminatı məsələsi həllini tapmışdır. Ermənistan tərəfindən blokada olunmuş Naxçıvan Muxtar Respublikasına isə 13 illik fasilədən ilə təbii qazın yenidən verilməsi bərpa edilmişdir. Bölgələrdə kommunal xidmətlər sahəsinin inkişafının başqa istiqamətlərində həmçinin sistemli layihələr hazırlanmışdır. Ölkə bölgələrində 2004-2008-ci illər üçün istilik sisteminin bir daha qurulması davam olunmuşdur. Bu baxımdan, 75 yeni olan qazanxana tikilmiş, həmçinin 72 köhnə olan qazanxana müəyyən səviyyədə təmir edilmişdir.

Ölkə sakinlərinin su təminatının təkmilləşdirilməsi, vətəndaşların keyfiyyətli su təchizat vasitələri ilə təmin edilməsi üzrə görülməli bir çox tədbirlər arasında Oğuz-Qəbələ-Bakı üçün su kəmərinin inşa edilməsini xüsusilə bildirmək lazımdır. Məhz sözü gedən su kəmərinin istifadə olunması sayəsində Oğuz və Qəbələ rayonları ərazisində olan yeraltı su mənbələrinin hesabına Bakıya saniyədə 5 kubmetr həcmində olan su nəql olunması nəzərdə tutulurdu. Habelə Taxtakörpü su anbarı ilə su elektrik stansiyasının inşa edilməsi Bakı ilə Sumqayıt şəhərlərinin, ümumi olaraq Abşeron yarımadasının həmçinin Bakı da aid edilməklə burada olan üç şəhərin içməli su ilə suvarma su sisteminin yaxşılaşdıracağını nəzərdə tutan layihələr üçün əsaslı işlər həmçinin regionların inkişafı üçün ilk dövlət proqramının icrası zamanında həyata keçirilmişdir. Həmin dövrdə (2004-2008-ci illər daxilində), həmçinin Şəki, Göyçay, Ağdaş həmçinin Gəncə şəhərlərinin və kiçik şəhərlərin su ilə təchizatı, həmçinin kanalizasiya sistemlərinin təzədən qurulması layihəsi başlanmış ya da davam etdirilmişdir. Su təminatının təkmilləşdirilməsi

məsələlərinin maliyyələşdirilməsinə dövlət investisiyaları, həmçinin beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının da vəsaitləri cəlb olunmuşdur.

Regionlarda etibarlı nəqliyyat şəbəkəsinin yaradılması və həmçinin nəqliyyat sisteminin də inkişaf etdirilməsi məqsədilə 2004-2008-ci. illərr müddətində 1000 km-dən artıq olan magistral yol çəkilmiş və yaxud əsaslı şəkildə təmir edilmişdir. Habelə, respublika ərazisində əhəmiyyətli 600 km ilə yerli əhəmiyyətli 2700 km yolu əhəmətəsində təmir işləri edilmişdir. Müxtəlif regionlar ərazilərində 69 yeni körpü inşa edilmiş və həmçinin 34 körpü təmir edilmişdir. Ölkə bölgələr üçün sosial-iqtisadi dinamik inkişaf Dövlət proqramı (2004-2008-ci. illərr daxilində) Lənkəran, Gəncə, Naxçıvan və Zaqatala şəhərlərində yeni standartlara uyğun müasir hava limanları inşa olunaraq istismar üçün verilmişdir. Kommunikasiya sistemlərinin səmərəliliyi, regional iqtisadi inkişafın mühüm amilidir. Regionların sosial inkişafı üzrə birinci dövlət proqramı daxilində müxtəlif şəhərlərdə rabitə xidmətlərinin səviyyəsinin artırılması üçün təzə poçt binaları istifadəyə üçün verilmiş, yeni tipli avtomat olan telefon stansiyaları da tikilmiş və ya yəndən qurulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi haqqında” 2007-ci il 23 yanvar tarixi üçün olan Sərəncamı bölgələrin sosial-iqtisadi dinamik inkişafı Dövlət proqramı müddətində (2004-2008-ci. illərr) aqrar sahədə əhatəsində görölən bir çox tədbirlərin əsas səmərəliliyinin yüksəldilməsinə ciddi əsas vermişdir. Bu sərəncama uyğun olaraq aqrar istehsalçıların əsasən istifadə etdikləri müəyyən yanacaqın, motor yağı ilə mineral gübrələrin əsas dəyərinin orta hesabla yarı faizi dövlət hesabına ödənilməyə başlandı. Xeyli sayda bunun nəticəsi bu idi ki, 2003-2008-cu illər üçün taxıl istehsal edilməsində 21,4%, tərəvəzin istehsalı 17,4%, bostan məhsullar üçün istehsal 14,3%, kartof istehsal edilməsində 40,1%, üzüm üçün 78,1%, meyvə ilə giləmeyvə istehsal edilməsində isə 24,6% artım əldə olunmuşdur. Bir məsələni həmçinin xüsusi qeyd etməyə lazımdır ki , heyvandarlıq məhsulları sahəsinin istehsalında, müqayisə olunan zaman çərçivəsində ciddi müsbət istiqamətdə dinamik dəyişiklik müşahidə olunmuşdur. Ümmumiyyətlə, 2003-cü il üçün müqayisədə

2008-ci il üçün heyvandarlıq sahəsində canlanma və inkişafın təşviqi layihləri sayəsində diri çəkiddə olan ət istehsalı 30,6% kimi, süd istehsalı 18,3% qədər, yumurta istehsalı isə 47,9% kimi artmışdır.

Bir məsələni xüsusi formada qeyd etməyi mütləq olaraq hesab edirik. Proqram-məqsədli fəaliyyətin gedişatının və onların nəticələrinin (aralıq ilə yekun) izlənməsi və onların qiymətləndirilməsinin mövcud vacib metodiki təminatı, regional dinamik inkişaf proqramlarının yerinə yetirilməsi tədbirlərinin qiymətləndirilməsində ümumi nəzəri həm də praktiki yanaşmaların seçimində və konseptual proseslərin həllində istifadə edilə bilər. Əlbəttə ki, regional dinamik inkişaf proqramlarının hazır olunması və həmçinin icrası məsələlərinin özünəməxsusluğu barəsində danışılan əsaslı yanaşmaların seçimində müəyyən qədər geniş və ətraflı nəzərə alınmalıdır.

Regionların sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üçün birinci Dövlət proqramının (2004-2008-ci. illər əhatəsində)" müvəffəqiyyətlə icrası milli iqtisadiyyatın, həmçinin ayrı-ayrı bölgələrin inkişafında təzə keyfiyyət səviyyəsini yaratmışdır. İnkişafın təzə keyfiyyət mərhələsi qeyd edildikdə, respublikamızda iqtisadiyyatın əsaslı şaxələndirilməsi, həmçinin qeyri-neft sahəsinin prioritet inkişaf etdirilməsi, dayanıqlı vacib sosial-iqtisadi və həmçinin tarazlı regional dinamik inkişaf, insanların həyat, yaşayış səviyyəsinin təkmilləşdirilməsi üzrə əlverişli mühitin yaranmasını özündə əks etdirir. Bölgələrin inkişaf planı üzrə ilk Dövlət Proqramı əhatəsində icra edilmiş tədbirlərin həmçinin digər kompleks olan layihələrin icra olunması sayəsində yaranan təzə imkanların davamlı olaraq icrası səbəbilə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2009-cu il 14 aprel tarixi üçün 80 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionların 2009-2013-cü illər üçün sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı" sonrakı beş ilə qədər müddətdə məhsuldar qüvvələrin daha da səmərəli və əlverişli yerləşdirilməsi, regional iqtisadiyyatın sürətli inkişafının temp və həmçinin proporsiyalarının daha da optimallaşdırılması və həmçinin bir çox başqa istiqamətlərdə də görülmək çox şaxəli işlərin prioritetlərini və həmçinin vasitələrini də müəyyənləşdirmişdir.

Regional dinamik inkişaf üçün I və II dövlət proqramları üçün icra edilməsi zamanında müvafiq olaraq normativ-hüquqi bazasının əsasının təkmilləşdirilməsi proseləri, gözlənilirdi kimi müxəlif kompleks xarakterli olmuş, sistemli formada həyata keçirilmişdir. Bu haqqında danışılan zaman əhatəsində ölkənin ayrı-ayrı müxtəlif şəhər və həmçinin rayonlarının sosial-iqtisadi dinamik inkişafının sürətləndirilməsinə aid əlavə 240 sərəncam da imzalanmışdır. Normativ-hüquqi olan bazasının təkmilləşdirilməsi və səmərəli iqtisadi mexanizm sayəsində 2003-2013-cü illər ərzində icra edilən regional siyasət makroiqtisadi daimi inkişaf göstəricilərinin ciddi sürətdə yaxşılaşmasında əsas rol oynamışdır. Haqqında danışılan dövrdə ÜDM-in məbləğinin 3,2 dəfə kimi , adambaşına ÜDM-in məbləğinin 2,8 dəfə artmasında, ölkə iqtisadiyyatının vacib hissəsi olan qeyri-neft sahəsinin 2,6 dəfə artmasında, hərtərəfli əsaslandırılmış iqtisadi inkişaf ilə investisiyalaşdırma strategiyasının digər komponentləri ilə yanaşı, regional inkişafda da rolu böyük olmuşdur.

Regionların sosial-iqtisadi dinami inkişafı üzrə I və II Dövlət Proqramlarının yerinə yetirilməsi dövründə əhalinin sosial yaşayış rifahının yüksəldilməsi ilə həyat keyfiyyətinin artırılması yönündə görünməmiş uğurlar əldə edilmişdir. Beləliklə, bu dövrdə Azərbaycanda 1,2 milyondan artıq yeni iş, həmçinin 900 min-dən çox daimi olan iş yeri də yaradılmışdır. Həmin müəssisələrin 80%-ə qədər bölgələrdə açılmışdır.

2003-2013-cü illər çərçivəsində respublikada minimum əmək haqqı 11,7 dəfə çoxalmış və bunun nəticəsində yoxsulluq səviyyəsi, beynəlxalq təşkilatların ekspertlərinin rəyinə əsasən misli görülməmiş dərəcədə aşağı enmişdir. Digər formada, ölkə üzrə yoxsulluq səviyyəsi 2003-cü il üçün 44,7% olduğu vəziyyətdə, 2013-cü ildə isə 5,3 faizə kimi enmişdir.

“İki proqramın həyata keçirilməsi sayəsində iqtisadiyyatda 3,4 dəfə, sənaye istehsalında 2,7 dəfə, kənd təsərrüfatıda 1,5 dəfə artım müşahidə edilmişdir. Ölkə üzrə bir milyon 200 min qədər iş yeri açılmışdır ki, bunun da 900 minini daimi iş təşkil edir və yoxsulluq təqaribən 50 faizdən 5,3 faizə kimi enmişdir. İşsizlik isə 5

faiz olmuşdur. Bu göstəricilərə əsasən Azərbaycan həmçinin inkişaf etmiş ölkələri də qabaqlayır. Digər xarici dövlət borcumuz 8 faiz qədər təşkil edir. Zənn edirəm ki, bu həmçinin dünya miqyasında, ən yuxarı göstəricidir. Axırındı on il müddətində ölkəmizə 160 milyard dollar qədər investisiya cəlb edilmişdir və son illər ərzində sərmayənin həcmi sürətlə artır” (5).

Regionlarda qeyri-neft sahələrində, həmçinin, maşınqayırma, metallurgiya, kimya, qida, mebel, toxuculuq və başqa sektorlarında dinamik artım müşahidə edilmişdir. Regional inkişafda proqramların icrası zamanı yaradılmış, innovasiyalı inkişaf üçün olan texnoloji və başqa aspektlərdə dəstək olunması və innovasiyalı daimi inkişafın institusional təminatının təkmilləşdirilməsində mühüm funksional təyinatə malik olan Sumqayıt Yüksək Texnologiyalar Parkı, Sumqayıtda Kimya Sənaye və həmçinin Balaxanı Sənaye Parklarının mühüm həlledici rol oynamaqdadır.

Regional inkişaf üçün olan proqramların icrası zamanı iri həcmli investisiyaların nəqliyyat sahəsinə davamlı olaraq istiqamətlənməsi hesabına iri miqyasda, digər sözlə 8,3 min kilometr kimi yeni avtomobil yolları qurulmuş, 307 çoxsaylı yol ötürücüsü və körpü tikilmiş və yaxud təmir olunmuşdur. Yevlax, Gəncə, Lənkəran, Naxçıvan, Zaqatala və Qəbələ şəhərlərində hava limanları inşa edilmişdir. İki regionallar üçün inkişaf proqramının həyata keçirilməsi zamanı ölkənin digər rayonlarında 1000-ə qədər poçt binası, 1400 -ə kimi ATS tikilmiş və ya əsaslı formada təmir edilmişdir. Bu dövrdə mobil telefon istifadəçilərinin sayında 9,6 dəfə, hər 100 ailə üçün olan telefon aparatlarının sayında isə 1,6 dəfə artım olmuşdur.

Regionların sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üçün I və II Dövlət Proqramlarının yerinə yetirilməsi zamanı regionlarda 96 sayda su anbarı qurulmuş, 3,4 min kilometrdən artıq olan su və 1,2 min kilometrdən artıq kanalizasiya xətti qurulmuş, 400 mindən çox əhalisi olan 222 yaşayış yerində su ilə təminatının təkmilləşdirilməsi səbəbilə sutəmizləyici maşınlar (modul tipli) quraşdırılmışdır.

Regionların sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üçün ilk (2004-2008-ci illər) və digər (2009-2013-cü illər) Dövlət Proqramlarının icra olunduğu regionlarda 17 sayda elektrik stansiyası qurulmuşdur ki, bunların ümumi gücü 2000 meqavatta kimidir. Bu dövrdə elektrik enerjisi təmin olunmasının yaxşılaşdırılması üçün, habelə qurulmuş və ya yenidən yaradılmış yarımstansiyaların sayı 1500-dən çox olmuş və 10 min km-dən artıq olan elektrik verilişi üçün xətlər çəkilmişdir. Bölgələrdə 2 dövlət proqramının icrası dövründə əhalinin və həmçinin müəssisələrin təbii yanacaq ilə təchizatının təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən işlər nəticəsində yaşayış yerlərinin qazlaşdırma səviyyəsi 34%-dən 84%-ə kimi yüksəlmişdir. Həmçinin bunu da bildirməklərimiz gərək ki, 2003-2013-cü illər əhatəsində çəkilmiş yaxud təmir olunmuş qaz xətlərinin uzunluğu 40 min kilometrə qədər olmuşdur.

“Azərbaycan təxminən 90 faizə qədər qazlaşdırma ilə təmin olunubdur. Amma əlbəttə ki, bir neçə kənd-qəsəbələrdə hələ də qaz xətləri çəkilməyib. Bu, həmin proqramda qeyd edilmişdir. Sonrakı beş il müddətində qazlaşdırmanın səviyyəsi 95-96 faiz kimi çatdırılması planlaşdırılıb” (21).

Azərbaycan Respublikası bölgələrinin 2009-2013-cü illərdə olan sosial-iqtisadi dinamik inkişafı Dövlət Proqramı nın yerinə yetirilməsi zamanı Naxçıvan ərazisində müxtəlif sahələrin inkişafının dinamikasına nəzər yetirək .

2009-2013-cü illər üçün Naxçıvan Muxtar Respublikasında sosial-iqtisadi dinamik inkişaf cədvəli

	2009	2013	2013-cü il 2009-cu ilə əsasən artma(+), azalma (-)

Fəaliyyət göstərməkdə olan sənaye müəssisələrinin sayı, vahid	135	135	-
Sənaye məhsulu, mlyn. man.	213,7	862,9	4 dəfə
İstifadə üçün verilmiş vacib fondlar, mlyn. man.	341,0	1007,7	3,0 dəfə
Mütləq kapitalla investisiyalar, mlyn. man.	411,5	1037,7	2,5 dəfə
Açılmış yeni olan iş yerlərinin miqdarı, cəmi, vahid	4742	2260	-52,3%
bundan daimi olan iş yerləri, vahid	3458	2092	-39,5%
ümumi orta təhsil müəssisələrinin sayı, vahid	220	220	-
Məktəbəqədər təhsil üçün müəssisələrinin sayı, vahid	15	18	+20%
Səhiyyə müəssisələrinin sayı, vahid	43	43	-
Avtomobil nəqliyyatı üçün yük daşınması, min ton	9723	15280	+57,2%
Yük üçün dövriyyə, mlyn. ton km	636,1	841,8	+32,3%
Pərakəndə olan ticarət dövriyyəsi, milyon manat	484,8	1064,2	2,2 dəfə

Mənbə: Azərbaycanın regionları. Bakı, 2012, s.60-70. Bakı, 2016, s. 64-69

Aydın olduğu kimi 2003-2013-cü illər olduğu kimi 2009-2013-cü illərdə də həmçinin Naxçıvanda da sosial-iqtisadi dinamik inkişafında müsbət istiqamətdə hərəkət əldə olunmuşdur. yalnız bunu da bildirməkkifayət edər ki, “Azərbaycan Respublikası regionları üçün 2009-2013-cü illər üçün olan sosial-iqtisadi inkişafı

Dövlət Proqramı”nın icrası zamanı Naxçıvanda sənaye istehsal məhsulunun dəyər ifadəsində, cari qiymətlə 4 dəfə, istifadəyə verilmiş olan əsas fondlar isə 3 dəfə, əsas kapitalla olan investisiyalar həmçinin 2,5 dəfə artmışdır. Muxtar Respublika ərazisində pərakəndə alış-veriş dövriyyəsi, barəsində danışılan illər çərçivəsində 2,2 dəfə qədər artmışdır.

Quba-Xaçmaz ərazi iqtisadi rayonunda ümumən məhsulun buraxılışında sənaye sahəsinin xüsusi çəki istiqaməti müsbət dinamikaya malik olmaqla bərabər 2013-cü ilin axırına 7,1% təşkil etmişdir. İqtisadi rayon ərazində sənayenin istehsal etmə potensialının “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi zamanındakı dinamikasının təhlili bildirir ki, aqroemal ilə tikinti materialların istehsal olunması, burada daha üstün inkişaf tempini əhaət edir.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilmə zamanında Quba-Xaçmaz bölgəsində fərqli sahələrin inkişafının tempinin dinamikasına nəzər yetirək. Barəsində danışılan müddətdə Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu ərazində vacib kapitalla investisiyalar 61,4% qədər, sənaye məhsulu üçün istehsal isə 34,6% qədər artmışdır.

2009-2013-cü illərdə Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üçün sosial-iqtisadi dinamik

İnkişafın cədvəli

	2009	2013	2013-cü il 2009-cu ilə əsasən, artma(+), azalma (-)
Fəaliyyət göstərmiş olan sənaye müəssisələrinin sayı, vahid	87	75	-13,8%

Sənaye məhsulu üçün, mlyn. man.	60,7	81,7	+34,6%
İstifadəyə verilmiş olan vacib fondlar, mlyn. man.	153,1	77.2	-49,6%
vacib kapital üçün investisiyalar, mlyn. man.	302,1	487,7	+61,4%
Açılmış olan yeni iş yerləri və sayı, cəmi, vahid	5020	4469	-11,0%
bundan daimi olan iş yerləri, vahid	2045	3246	+58,7%
Əyani olan ümumi təhsil müəssisələrinin sayı, vahid	420	420	-
Məktəbəqədər təhsil üçün müəssisələrinin sayı, vahid	58	60	+3,4%
Xəstəxanaların sayı, vahid	20	20	-
Avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə yüklərin daşınması, min ton	3010	4060	+34,9%
Yük üçün dövriyyə, mlyn. ton km	285,2	399,4	+40,0%
Pərakəndə olan ticarət dövriyyəsi, milyon manat	480,7	744,3	+54,8%

Mənbə: Azərbaycanın regionları. Bakı, 2012, s.370-377, Bakı, 2016, s. 390-395.

Regionların sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üçün II Dövlət proqramının icrası vəziyyətinin təhlili ölkənin fərqli iqtisadi rayonları ərazində klasterləşmə istiqamətində layihələrin fəallaşdırılmasına və onların daha geniş miqyasda icrasına ehtiyac yarandığını söyləməyə imkan verir. Təcrübi aspektdə atılan addımlar, əsas da aqrar-ərzaq sahəsində yerli xammalın emal edilməsi və son istehlakçıya

çatdırılmasının bütün vacib mərhələlərini əhatələyən qapalı texnoloji layihənin qurulmasının səmərəli olduğu haqqında müəyyən əsaslar verir. Həmçinin, müvafiq məsələni davamlı olaraq həll etməyə çalışan tədqiqatçıların belə bir fikri ilə razılaşmaq bilərik ki, klasterləşmə mövcud iqtisadi mexanizmə, o cümlədən vergitutmaya, keyfiyyətə yenidən baxışı vacib edir. “Müasir şəraitdə regional səviyyədə vergitutmanın səmərəliliyinin kompleks yüksəldilməsinə yönəldilmiş elmi tədqiqatların həmçinin təcrübi axtarışların aparılması zəruridir... Azərbaycan regionlarının klasterləşdirilməsi vergitutmanın idarə edilməsində innovasiyalı yanaşmaların icrası üçün alət rolunu oynaya bilər ” (29, s. 175).

İndi isə ölkənin müxtəlif regionlarında aqrar islahatların dərinləşdirilməsi, klasterial inkişaf imkanlarının reallaşdırılması və bir çox bu kimi aspektlərdə regional iqtisadi sosial inkişaf proqramlarının yerinə yetirilməsinin nəticələrinə nəzər yetirək. İlk olaraq bildirmək uyğun olar ki, ölkənin bir çox regionlarında kənd təsərrüfatı əhalinin əsas məşğuliyyət istiqamətlərindəndir. Ali dövlət rəhbərliyi səviyyəsində aqrar-ərzaq sahəsinin dayanıqlı inkişafı ilə ölkədə geniş taxılçılıq təsərrüfatlarının yaradılması fikri məqsədəuyğun hesab olunmuş, bütün zəruri hazırlıq işlərinin edilməsi üçün bir sıra tapşırıqlar verilmişdir. Həmçinin, bu məqsədlə Salyan, Sabirabad, Neftçala, Biləsuvar , Qax və Göygöl rayonlarında seçilmiş ərazilərdə torpaq istifadəçiləri də müəyyən olunmuşdur.

Aran iqtisadi ərazisində kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın əsas sahələrindəndir. Burada bitkiçilik və heyvandarlığın bütün əsas sahələri inkişaf etdirilir. Taxılçılığın inkişafı sahəsində görülən bir çox tədbirlər arasında institusional yeniliklər əsas rol oynamış, klasterial inkişaf şəraitinin formalaşdırılmasına görə ilkin addımlar atılmışdır. İqtisadi rayona aid olan Ağcabədi inzibati rayonunda da “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrası zamanında yaradılmış “Qarabağ Taxıl” MMC bu tərəfdən xüsusi diqqətə layiqdir. Məsələ burasındadır ki, sözügedən MMC pilot layihə kimi nəzərdə olsa da, əldə edilən ilkin nəticələr, həmçinin, keyfiyyətli və məhsuldarlıq,

işgüzar fəallıq bu müəssisənin səmərəliliyini və eləcə də davamlı fəaliyyətinin məqsədəuyğunluğunu təsdiq etmişdir.

Regional inkişaf proqramlarının yerinə yetirilməsi dövründə “Azerbaijan International Mining Company Limited” şirkətinin təzə zavodu (Gədəbəy rayonu), Qazax rayonunda Sement zavodu, Gəncədə isə “Vego” mehmanxası , Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin Maşınqayırma zavodu) və bir çox başqa müəssisələrin qurulması başa çatdırılmışdır. Dövlət İnvestisiya Proqramı əhatəsində Vilvan-Zövlə-Boladi-Liman və Lənkəran-Osaküçə-Türkəncil avtomobil yolları müəyyən formada təmir edilmiş, Ələt-Astara şosesinin Lənkəran iqtisadi rayonundan keçən hissəsinin, habelə Cəlilabad-Yardımlı yolunun tikintisi isə davam olunmuşdur.

Şəki-Zaqatala iqtisadi inzibati rayonunda Heydər Əliyev Fondu tərəfindən ayrılmış olan vəsait hesabına 600 yerlik Bəhmətli kəndində tam orta məktəbi tikilmiş, Yaponiya səfirliyi tərəfindən maliyyə dəstəyi vasitəsilə isə Lahıc qəsəbəsi və həmçinin Qəbizdərə kəndlərində iki subartezian quyusu, Dövlət Neft Şirkətinin tərəfindən ayrılan vəsait hesabına Balakən rayonunda isə mədəniyyət evi tikilmiş və həmçinin istifadəyə verilmişdir. Oğuz şəhərinin su və eləcə də kanalizasiya sistemi Dünya Bankının vəsaiti hesabına bir daha qurulmuşdur.

Yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək demək olar ki, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” yüksək səviyyədə bəzi istiqamətlərdə isə daha da artıqlaması yerinə yetirilmişdir.

2.2. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsinin informasiya təminatı

Respublikamızda regional daimi inkişaf üzrə davamlı şəkildə yerinə yetirilən dövlət proqramları iqtisadi məqsədəuyğunluq, sosial inkişaf, yaşayış keyfiyyətinin artırılması və həmçinin bu kimi digər başqa aspektlərdə də elmi-təcrübi əsaslandırma, kreativlik və obyektivliyə əsaslanan varislik tələblərinə cavab

verir. Bu və digər səbəblərdən “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi mühitini səciyyələndirərkən, ilkin yanaşmada:

- milli iqtisadiyyatın ümumi vəziyyəti, bütün əsas parametrlər üzrə qiymətləndirilməli;
- makroiqtisadi sabitliyi şərtləndirən amillərin təsirinin dayanıqlığı dərəcəsi müəyyən edilməli;
- milli və regional iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı imkanları, o cümlədən regionlararası əlaqələrin dayanıqlığı, kəmiyyət həmçinin keyfiyyət baxımından xarakterizə edilməli;
- “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı”nın (2004-2008-ci. illər) eləcə də “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi nəticələri nəzərə alınmalı;
- ayrı-ayrı hər bir region üçün istehsal və resurs potensialının xarakteristikaları, həmin potensialın fəallaşdırılması mühitinin səciyyəsi verilməli;
- regionlar üzrə potensial investisiya layihələrinin əsas parametrləri müəyyən edilməli;
- bölgələrin sosial-iqtisadi dinamik inkişafında investisiyalardan istifadə səmərəliliyinin mövcud səviyyəsi müəyyən olunmalı;
- tarazlı olan regional inkişafın təminatında səmərəli və dayanıqlı maliyyə vasitəçiliyinin, başqa sözlə, maliyyə-kredit sisteminin fəaliyyətinin, o cümlədən bankların regional iqtisadiyyata nüfuz etməsi prosesinin tənzimləməsi sisteminin formalaşması səviyyəsi müəyyənləşdirilməli;
- region səviyyəsində istehsalın, ümumilikdə iqtisadi fəaliyyətin şaxələndirilməsi dərəcəsi müəyyən edilməli;
- regional investisiya siyasətinin innovasiyalı-intensiv inkişafa adekvatlığı dərəcəsi müəyyənləşdirilməli;

- regionlarda sosial-iqtisadi tarazlı inkişafın multiplikasiya effekti yaratma imkanları qiymətləndirilməli;

- bölgələrin sosial-iqtisadi dinamik inkişaf proqramlarının maliyyə-kredit təminatının xarakteri müəyyən edilməlidir.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi vəziyyəti hər il daha yuxarı səviyyədə olacağı da zəruri tərkibdə, yəni mərkəzi həmçinin yerli orqanların vəzifəli şəxsləri, habelə əsas biznes qurumlarının səlahiyyətli nümayəndələrinin iştirak etdiyi tərkibdə, geniş və ətraflı müzakirə olunur.

2015-cı ilin üçün olan məlumatlara əsasən sahibkarlığa, xüsusən də regionlarda fəaliyyətdə olan sahibkarlara əlverişli və səmərəli şərait qurulmasına görə kompleks işlərin yerinə yetirilməsi də davam etdirilmişdir. Qeyd edilən tədbirlər arasında maliyyə təminatı problemləri xüsusi diqqətə layiqdir. “Başqa istiqamətlər üçün də nəticələr daha müsbətdir. Və biz sahibkarlığın inkişafına həmçinin böyük dəstək göstərmişik. Güzəştli şərtlərlə əlaqəli 1,7 milyard azn kredit yardımı verilmişdir. Həmçinin əgər biz həmçinin bu ili də qeyd etsək iki milyard manat qədər təşkil edəcəkdir. Respublikamıza 200 milyard manat sərmayə də qoyulmuşdur. Qoyulanın 50% kimi xarici sərmayədir. Əgər biz bu sabitliyi, gözəl biznes inkişafını olacağı da investisiya şəraitini yaratmasaydıq, hansı bir xarici şirkət pul qoya bilərdi?”(24).

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2016-cı il tarixində 2500 qədər sahibkara 190 milyon manatdakı güzəştli kredit verilmişdir ki, bu da həmçinin əvvəlki illərlə müqayisədə müsbət istiqamətdə dinamikadan xəbər verir. Özü də sahibkarlara güzəştli kreditlərin 150 milyon manatı qaytarılmış vəsaitlər hesabına təqdim olunmuşdur. Haqqında danışılan vəsaitlər hesabına açılan təzə iş yerlərinin sayı 8100-dən çox olmuşdur. Burada bir məqama da nəzər yetirməyi vacib hesab edirik. Məsələ bundadır ki, sahibkarlığı dəstəkləməklə məşğulluğun strukturunun yaxşılaşdırılması eyni zamanda məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, həm milli, həm də region miqyasında, zənnimizcə optimal yanaşmadır.

Azərbaycanda 1990-ci illərin sonlarından başlayaraq icra edilmiş torpaq islahatı mühüm müsbət nəticələr vermiş, kənddə yeni istehsalçılar sinfi formalaşmışdır. Kənd təsərrüfatında və ümumiliyyətlə kənd ərazilərində inkişafın daxili motivlərini gücləndirmiş torpaq islahatının dərinləşdirilməsi, uçot sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət edilir.

“Torpaq fondu üçün dəqiq uçot aparılmalıdır. Biz yenidən uçota gəlirik. Çünki orda da da bir sıra vaxtlarda uyğunsuzluq ola bilər. Bir vaxtlar verilmiş olan torpaq əraziləri, real və faktiki yerlər sənədlərdə qeyd olunan ərazilərlə üst–üstə düşür. İndi isə bizim peyklə imkanlarımız var - “Azərsky”. Onlara da tapşırılmışdır ki, bizim mütləq torpaq fondumuzun daha dəqiq hesab–uçotu aparılsın. Belə ki, bir sahə kağızda verilir, ancaq real fermer digər sahələrdə çalışır. Burada biz həmin uyğunsuzluğu aradan qaldırmalıyıq. Fikrimizcə, sənədləşmə mütləq formada dəqiq olmalıdır” (24).

Ölkə bölgələrində həyata keçirilmiş olan investisiya tədbirlərinin istiqaməti , məqsədi və buna bənzər bir çox digər xarakteristikaları, ölkənin investisiya siyasətində regional imkanların, xüsusiyyətlərin və tələbatın nəzərə alınması səviyyəsi də həlledici surətdə əlaqədardır.

Deyək ki, əksər regionlarda alternativ enerjiden istifadə edilməsi, turizmin müxtəlif növlərinin inkişafı üzrə potensial investisiya layihələrinin əsaslandırılması və reallaşdırılması məsələləri aktual ola bilərsə, balıqçılığın inkişafı, pambıqçılığın inkişafı və bir sıra fərqli istiqamətlərdə investisiya layihələrinin işlənməsi yalnız müəyyən iqtisadi rayonlar üçün məqbul sayıla bilər. Aqrar sahənin inkişafında əldə edilmiş böyük canlanma, istehsalın şaxələndirilməsi üzrə layihələrin yerinə yetirilməsi pambıqçılığın, üzümçülüyn, baramaçılığın, tütünçülüyn inkişafında ciddi dönüşün əsasını qoymuşdur. Heyvandarlığın bütün əsas sahələrində, o cümlədən quşçuluqda, arıçılıqda dinamik, şaxələndirilmiş inkişafın dəstəklənməsi üçün, 2016-cı ildə regionlarda həyata keçirilmişdir və davam etdirilən tədbirlər milli ərzaq təhlükəsizliyinin daha yüksək yuxarı

səviyyədə təmin edilməsi ilə sənayenin yerli xammalla təminatı istiqamətində ciddi irəliləyişin təməlini qoymuşdur.

2014-2016-ci. illər zamanı kənd təsərrüfatı təyinat üçün maşın, qurğu və avadanlıqlar yenilənmiş, ölkəyə əsasən Avropa istehsalı olan texniki vasitələr gətirilmişdir. İdxal olunan texniki vasitələrin komplektləşdirilməsi imkanları nəzərdən keçirilir, yeni texnoloji mühitin formalaşmasının texniki təminatı yaradılır. Regionların 2014-2018-cu illər üçün sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üçün Dövlət proqramının icra edilməsinin üç ilində ölkəyə 240 min ton mineral gübrə və pestisid, 11 min vahid kənd təsərrüfatı texnikası gətirilmişdir.

Kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığı, həm regional həmçinin milli səviyyədə reallaşır. Odur ki, xalq sənətkarlığının, o cümlədən xalçaçılığın, kəlağayı istehsalının və s. inkişafı üçün regionlarda yerinə yetirilən sosial-iqtisadi xarakterli layihələr imkanların dəyərləndirilməsi və prioritetlərin əsaslandırılması, habelə ərazilərin çoxfunksiyalı inkişafı baxımından proqram-məqsədli yanaşmanı üzvi surətdə tamamlamaqdadır. Çoxfunksiyalılığa münasibətdə sistemli yanaşma, artım iqtisadiyyatı və yaşıl iqtisadiyyat arasındakı mərhələlərin sosial-mənəvi xarakterində baş verən dəyişikliklərin səciyyələndirilməsini, başqa sözlə, iqtisadi məqsədəuyğunluq və həyatın keyfiyyəti meyarlarının uzlaşdırılmasını nəzərdə tutmalıdır.

Respublikamızda regionların 2014-2018-cu illər üçün sosial-iqtisadi dinamik inkişafı üzrə Dövlət Proqramının yerinə yetirilməsi mühitini xarakterizə edən mühüm cəhətlərdən biri bu dövrdə ixracın təşviqi üzrə müxtəlif xarakterli, lakin sistem əmələgətirən çoxsaylı tədbirlərin fəal surətdə həyata keçirilməsidir. 2016-cı il üçün əksər bitkiçilik məhsulları üzrə ixracda artım müşahidə edilmiş, o cümlədən pambıq iplik ixracı üzrə bu artım 25%, tərəvəz ixracı üzrə 41%, meyvə ixracı üzrə 11% qədər olmuşdur. Ölkədən 2015-ci ildə 90 milyon manatlıq, 2016-cı il üçün isə Almaniyaya və İtaliyanın daxil olduğu 25 ölkəyə cəmi 105 milyon manatlıq findıq ixrac olunub. Əldə edilən artımda findıq istehsalçılarına dövlət tərəfindən verilmiş olan güzəştli kredit (10 milyon manat məbləğində) əsas rol oynamışdır.

Azərbaycan Respublikası bölgələrinin 2014-2018-cu illər üçün sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi şəraitini xarakterizə edərkən, zənnimizcə, barəsində danışılan proqramın həyata keçirildiyi illər ərzində görülmə tədbirlərin yaratdığı start şəraitinə həmçinin multiplikasiya effektinə fikir bildirmək məqsədəuyğundur. Mövqeyimizi əyani nümunə əsasında şərh etməyə cəhd edə bilərik. 2016-cı ildə həyata keçirilmiş meliorasiya ilə irriqasiya tədbirləri nəticəsində 87 min hektar qədər torpağın su təminatı yaxşılaşdırılmış, həmçinin 12 min hektardan artıq torpaq sahəsi də suvarma sistemləri ilə təmin olunmuşdur. Məhz bu görülmə işlər, gözlənilməsinə əsasən 2017-ci il üçün müvafiq təyinatlı dövlət investisiya tədbirlərinin icrası və həmçinin həmin proseslər hesabına 154 min hektardan artıq əraziyə suvarma üçün su çatdırmağa imkan yaradacaqdır.

2016-cı ildə üçün Azərbaycanın regionlarında təqribən 850 kilometr avtomobil yolu da inşa edilmişdir. Həmçinin 27 körpü də təmir olunmuşdur və ya yolötürücüləri tikilmişdir.

Turizmin inkişafı, mühüm sosial funksiyaları ilə bərabər regional iqtisadiyyatın gəlir mənbələrindən biri kimi diqqətə layiqdir. Turizmin müxtəlif növlərinin inkişafının dəstəklənməsi, onların bir-birini tamamlaması halında regional iqtisadiyyatda multiplikasiya effekti üçün ilkin şərtləri formalaşdırır. Azərbaycanda, o cümlədən regionlarda yaradılan müasir turizm infrastrukturu, ayrı-ayrı hər regionun iqtisadi durumunun yaxşılaşdırılmasına öz töhfəsini verməkdədir. Yalnız bunu demək kifayət edir ki, 2016-cı il üçün Azərbaycana, daha əvvəlki illər ilə müqayisədə Birləşmiş Ərəb Əmirliklərindən 22 dəfə kimi, Səudiyyə Ərəbistanından 10 dəfə kimi, İraqdan 30 dəfə kimi, Omandan 10 dəfə, Küveytdən 3,2 dəfə, Qətərdən 5,5 dəfə, İordaniyadan 2 dəfə artıq turist gəlmişdir.

İndi isə regional dinamik inkişafı ilə bağlı proqramların icrası nəticələrinin və Bölgələrin əsas sosial-iqtisadi tarazlı inkişafı üçün olan III Dövlət Proqramının yerinə yetirilməsi şəraitinin, ölkədə davam edən makroiqtisadi sabitliklə qarşılıqlı əlaqələrinin dayanıqlığı dərəcəsinə təsiri məsələlərini nəzərdən keçirək. Bundan öncə bunu bildirməliyik ki , regional iqtisadiyyatın dayanıqlığı, mühityaradan

amillərdən səmərəli kompleks istifadəni nəzərdə tutmaqla, daha mütəhərrik müvazinətin təmin olunmasını tələb edir. Milli iqtisadiyyatın eyni zamanda ayrı-ayrı hər regionun iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafı imkanları, həm daxili amillərin, həmçinin regionlararası əlaqələrin dayanıqlığını şərtləndirən amillərin təsiri altında formalaşır.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi şəraitinə münasibətdə milli iqtisadiyyatın həmçinin ayrı-ayrı bölgələrin iqtisadiyyatının dayanıqlı və tarazlı inkişafı imkanlarının daha da genişləndiyini ifadə oluna bilər. Belə bir mövqe, araşdırmaların yuxarıda verilən həmçinin nəticələrinə əsaslanaraq ortaya qoyulur. Digər tərəfdən, aparılmış son tədqiqatlar göstərir ki, tarazlı olan regional inkişafın əsas xarakteristikalarının təminatında səmərəli və dayanıqlı maliyyə vasitəçiliyinin imkanlarından fəal istifadə arealının genişlənməsi regionlararası əlaqələrin dayanıqlığına müsbət təsir edir. Əlbəttə, bu zaman regionların 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının yerinə yetirilməsi dövründə maliyyə-kredit sisteminin fəaliyyətinin regionlarda iqtisadi proseslərin tənzimləməsi sisteminin formalaşması yüksəlmə səviyyəsi nəzərə alınır.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrası mühitinin əsas xarakteristikalarından biri regional investisiya siyasətinin innovasiyalı-intensiv inkişafa adekvatlığının təmin olunması üçün icra edilən tədbirlərin geniş arealda olmasıdır. İnnovasiyalı fəaliyyətin səmərəliliyi, həlledici dərəcədə xüsusilə regional səviyyədə iqtisadi potensialın, o cümlədən istehsal və resurs potensialının intellektual potensialla üzvi vəhdətinin təmin olunması ilə əlaqədardır.

Haqqında danışılan bölgələrin inkişaf layihələrinin icrası mühitinin vacib parametrlərinin formalaşmasında innovasiya amilinin rolu aşağıdakı amillərin məcmu təsiri altında, başqa sözlə həmin amillərin mühityaradan təsirləri fonunda artır:

- əvvəlki regional inkişaf üçün proqramlarının, xüsusilə II bölgələrin inkişaf proqramının həyata keçirilməsi dövründə intensiv inkişafa dəstək olan innovasiya infrastrukturunun yaradılması;

- proqram-məqsədli yanaşmanın reallaşdırılması üçün innovasiyalı-intensiv inkişafın regional xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla yaradılan şəraitin əsas parametrləri;

- innovasiyalı-intensiv inkişaf tələbləri və mövcud infrastruktur təminatı arasında adekvatlığın təmin olunması məqsədilə, infrastruktur şəbəkəsinin modernləşdirilməsi prioritetlərinin gerçəkləşdirilməsi;

- inkişafın yeni keyfiyyət səviyyəsinin əldə olunması;

- kreativ yanaşmaların istehsal və resurs potensialının fəallaşdırılmasına cəlb olunması və i.ə.

Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrası mühitinin formalaşmasında orta potensiala malik olmayan regionlar arasında istehsal və kommersiya əlaqələrinin səmərəliliyi məsələlərinə, habelə kənd ərazilərinin dayanıqlı inkişafında, xüsusilə regionlarda məşğulluğun səviyyəsinin artırılması həmçinin məşğulluğun strukturunun yaxşılaşdırılmasında proqram-məqsədli yanaşmanın rolunun artırılması imkanlarına münasibət bildirək.

Maddi istehsal sektorlarının tarazlı regional inkişafı, artıq bildirildiyi kimi resursların optimal bölgüsünü nəzərdə tutur. Haqqında danışılan optimallıq istehsal-iqtisadi, istehsal-texnoloji, istehsal - ekoloji, iqtisadi-ekoloji meyarlarına əsaslanmalıdır. Əlbəttə, qeyd olunan meyarlar üzrə birgə optimallıq əldə etmək olduqca çətindir və ekonometrikanın üsul və alətləri, hələ ki, geniş tətbiq tələblərinə cavab vermir. Odur ki, regionlarda istehsal sahələrinin tarazlı inkişafı üçün resursların bölgüsündə optimallığa nail olmaq üçün, hazırda süni intellektual sistemlərdən, o cümlədən ekspert sistemlərindən istifadə mexanizminin formalaşdırılması istiqamətində fəal elmi-nəzəri və təcrübi xarakterli tədqiqatlar aparılır.

Həmçinin unutmayaq ki, istehsal sahələrinin tarazlı regional inkişaf imkanları, habelə:

- sahələrarası əlaqələrin iqtisadi, iqtisadi-ekoloji və məcmu səmərəliliyi ilə şərtlənən ahəngdarlığından;
- sosial məsələlərin həlli imkanlarından, həmin imkanların gerçəkləşdirilməsinin tempi ilə miqyasından;
- ekoloji reqlamentləşdirmədə sosial-iqtisadi məqsədəuyğunluğun nəzərə alınması mexanizmindən və i.a. asılıdır.

Tarazlı regional yanaşma inkişafın dayanıqlığına müsbət formada təsir edir, qarşılıqlı əlaqələrin intensivləşməsinə xidmət edir. Doğrudur, regional inkişafın tarazlığı, bu yaxud digər ərazidə iqtisadi fəallığa, heç də mütləq birmənalı müsbət təsir etmir. Belə vəziyyət, ilk növbədə, regional inkişafın tarazlığına yönəldilmiş tədbirlərin, konkret iqtisadi subyektin maraqlarına, bəzi vəziyyətlərdə isə, həmçinin ərazi inkişafının iqtisadi məqsədəuyğunluq tələblərinə cavab verməməsi ilə əlaqədardır. proqram-məqsədli yanaşma sayəsində, deyək ki, hərtərəfli əsaslandırılmış dövlət müdaxiləsi əsasında regionlarda loqistik şəbəkənin formalaşmasının dəstəklənməsi, kooperasiya və klasterləşmə təşəbbüslərinin təşviqi, xüsusi statuslu ərazilərin (cəbhəyanı, işğaldan azad edilmiş, transsərhəd və i.a.) inkişafının stimullaşdırılması vasitəsi ilə tarazlı və dayanıqlı regional inkişaf arasında düz korrelyasiya əlaqələri təmin oluna bilər.

Nəhayət bu da əlavə oluna bilər, Dövlət Proqramının icrası mühitinin təşəkkülündə regionlar arasında istehsal və kommersion əlaqələrinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün əsas olan tədbirlərin əsaslandırma dərəcəsi və indiyə qədər görülmüş işlərin uğuru nikbinlik məqsədilə müəyyən qədər əsas verir. Kənd ərazilərinin dayanıqlı inkişafı, regionlarda məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və məşğulluğun strukturunun yaxşılaşdırılması istiqamətində icra edilmiş tədbirlər barədə də anoloji fikri də söyləmək mümkündür.

FƏSİL 3. REGIONLARIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA İNFORMASIYA TƏMİNATININ ROLUNUN ARTIRILMASI

3.1. Regional inkişaf siyasəti, dövlət siyasəti və onun qarşısına qoyulan tələblər

Regional inkişafın müvəfəqiyyətlə təmin olunasının məqsədi mühüm və ümumi şərti ölkənin yerli şəraitinə, beynəlxalq təcrübənin tələblərinə əsas verən regional inkişaf siyasətinin işlənməsi və istifadə olunmasıdır.

Dövlət siyasəti necədirsə, onun daxili tərkib hissələrinə daxil olan siyasət formaları da elədir. Dövlət siyasətini müəyyən edən ümumi prinsiplər, yaxud dövlət siyasətində qarşıya qoyulan tələblər onun daxili tərkib hissələrinə daxil olan siyasət formalarına aiddir.

Qeyd olunmalıdır ki, siyasət, xüsusilə müasir dövlət siyasətinə münasibətdə alimərin mövqeləri arasında fərqlər var. Bu da dövlətə münasibətdə olan fərqlərdən irəli gəlir. Dövlətin mahiyyəti və cəmiyyətin siyasəti və idarəetməsi də elə başa döşülür və formalaşdırılır. Siyasət dedikdə mövcud cəmiyyətin sabitliyini qoruyub saxlamaq, onun inkişafını və əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəlməsini təmin etmək sahəsində dövlətin çoxcəhətli fəaliyyəti, bu fəaliyyətin vəzifələri, məqsədləri, istiqamətləri, formaları üsul və məqsədləri nəzərdə tutulur. Siyasətdə dövlətin qəsisinə qoyduğu məqsədlər, vəzifələr, bu vəzifələri yerinə yetirmək və qarşıya qoyulmuş olan məqsədlərə çatmaq səbəbilə istifadə etdikləri metodlar və vasitələr həlledici rol oynayır.

Dövlət siyasətinin məzmunu bir çox cəhətdən dövlət idarəciliyinin məzmununu və texnologiyasını müəyyən edir. Aydın olur ki, dövlət idarəetməsi dövlət siyasətinin təzahürü və reallaşdırılması formasıdır. Dövlət idarəetməsi məqsədsiz olmur. Lakin bu məqsədi onun qarşısına qabaqcadan düşünülmüş və hazırlanmış siyasət qoyur. Dövlət üçün əsas olan siyasəti dövlətin uzun müddətli məqsədlərini və onların reallaşması istiqamətlərinin strategiyası təşkil edir.

Dövlət siyasətini ümumi prinsipləri çoxdur, hər ölkənin konkret şəraitindən asılı formada müəyyən edilir. Aşağıdakı prinsiplər ümumi xarakter daşıyır, əksər ölkələrin dövlət siyasətinə, o cümlədən Regional inkişaf siyasətinə az-çox aid ola bilər.

1. Dövlət siyasəti həm bizim keçmişimizi (yaxın və uzaq keçmişi), həm mövcud vəziyyəti, həm də gələcəyi nəzərə almaqla formalaşmalıdır. Məsələn, Keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olan dövlətlərin ən azı XX əsrdə keçdiyi dövlətmilik yolunu, hazırkı vəziyyətlərini və MDB məkanının mövcudluğunu nəzərə almadan dözgün dövlət siyasətindən danışmaq o qədər də faydalı olmaz.
2. Dövlət siyasəti insanla cəmiyyəti, dövlətlə başqa ictimai varlıqlar, institutlar, habelə dövlət idarəetməsilə başqa idarəetmə formalarını bir sistem halında, qarşılıqlı əlaqədə götürməlidir.
3. Dövlət öz siyasətində elmi qüvvələrə, elmi potensiala xüsusi yer verməlidir. Dövlət idarəçiliyi dövlətin diktaturasına, inzibati özbaşnalığa, insanların hüquqlarını tapdalanmasına biganəliyə son qoymalıdır. Müasir texnologiyaların mənimsənilməsinə fikir verməli, elmi biliyə yeni yanaşma tətbiq olunmalıdır.
4. Dövlət siyasəti məhsuldar və vacib qüvvələrin inkişafı, cəmiyyətin siyasi təşkili forması və dövlətin özünü inkişafı ilə sıx formada əlaqədardır. Hər bir tarixi dövrdə dövlət siyasəti həmçinin idarəetmə sistemi mövcud cəmiyyətin siyasi təşkili formasına uyğun gəlir, öz məzmun və məqsədini də həmin cəmiyyətdən alır: həmin cəmiyyətin qorunub saxlanmasına, inkişafına xidmət edir. O səbəbdən cəmiyyətin inkişaf səviyyəsinin dəyişməsi dövlət siyasətini də dəyişməyi və cəmiyyətin dəyişən tələbatına uyğunlaşdırmağı tələb edir.

Hazırkı dövrdə hər hansı dövlət həm ümumdünya inkişaf qanunauyğunluqlarını, dünyada gedən həmçinin hər dövlətin tarixi taleyinə təsir

göstərən mürəkkəb qarşılıqlı asılılıq və qarşılıqlı təsir proseslərini, digər tərəfdən milli mənafehi və xüsusiyyətləri nəzərə alan dövlət siyasəti aparmağa və buna müvafiq idarəetmə sistemi formalaşdırmağa çalışır.(30)

Ölkə siyasətinin əsasını mütləq olaraq sosial-iqtisadi tarazlı inkişaf siyasəti əhatələyir. Sosial-iqtisadi dinamik inkişaf siyasəti ölkənin sabit sosial həmçinin iqtisadi inkişafına çatmaq məqsədilə, dövlətin sosial-iqtisadi müstəqilliyinin təmin edilməsi həmçinin əhalinin yaşam səviyyəsini artırmaq məqsədilə dövlət tərəfindən qarşıya qoyulmuş cari və strateji məqsədlər, vəzifələr və onların icrası vasitələrinin məcmusudur. Dövlət sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti inkişafı, tərəqqini düzgün istiqamətə yönəltməklə onu sürətləndirir. Dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti müxtəlif istiqamətlərdə hazırlanı: maliyyə siyasəti və pul-kredit siyasəti , sosial siyasət, aqrar siyasət, sənaye siyasəti, struktur siyasəti, xarici iqtisadi siyasət vergi siyasəti, ekoloji siyasət, və i.aa Təcrübədən görünür ki, ölkənin sosial-iqtisadi dinamik inkişaf siyasəti və onun əhəmiyyətli əsasını təşkil edən regional siyasət əsasən aşağıdakı daxili və xarici amillər kompleksini nəzərə almaqla müəyyən oluna bilər:

Daxili amillər: Dövlət daxilində iqtisadiyyatın inkişafın səviyyəsi, təsərrüfatçılıq və mülkiyyət formaları arasındakı müəyyən inkişaf nisbətləri və qarşılıqlı münasibətlər, ölkədaxili regionaların inkişafında iqtisadi sosial baxımından əlverişli nisbətlərin yaradılması mənafehi, bütün regionlarda əhalinin fəaliyyət və yaşam səviyyəsinin qorunub saxlanması və yüksəlməsi mənafehini qeyd edilə bilər.

Xarici amillər: ölkənin dünya dövlətləri arasında öz siyasi vəq iqtisadi nüfuzunu və mənqeyini, iqtisadi və ərazi təhlükəsizliyini, ərazi bütövlüyünü saxlamaq və möhkəmləndirmək mənafehini və i.a ön plana çəkir.

Hazırda keçmiş sosialist dövlətlərində, həmçinin Azərbaycanda bu istiqamət olan müəyyən işlər görülür.

İqtisadi siyasətin məqsədi həm xarici iqtisadi siyasət baxımından, həmçinin ölkə daxilində iqtisadi sahələrin və regionların baxımından həyata keçirilir. Sosial-iqtisadi inkişaf fəaliyyətinin əsasını sosial iqtisadi inkişaf planları, strategiyası və inkişafinqarıya qoyduğu məqsədlər əhatə edir.

Elmi sürətdə əsaslandırılmış, zamanın tələblərinə və xalqın mənafeyinə uyğun dövlət soasial- iqtisadi inkişaf məqsədilə siyasət planının işlənməsi, hazırlanması və həmçinin həyata keçirilməsi ilk növbədə onun strasegiyası və fəaliyyət istiqaməti işlənilib hazırlanmasının tələb edir.

İqtisadi siyasətin strategiyası:

1.Dövlətoin uzun müddətli əsas məqsədlərindən müəyyən edilməsindən

2.demokratik cəmiyyətin iqtisadiyyatının inkişafının bu yaxud digər mərhələsinin xüsusiyyətlərinə təqribən həmin məqsədlərin konkretləşməsindən

3.bu məqsədlər çatmaq üçün iqtisadiyyat sahəsində dövlətin fəaliyyətinin başlıca istiqamətlərinin işlənilib hazırlanmasında ibarətdir.

İqtisadi siyasət strategiyasının hazırlanmasını həmçinin həyata keçirilməsi çox mürəkkəb proses olduğundan mərhələlərlə həyata keçirilir.

Birinci –başlangıç mərhələ mövcud cəmiyyətin obyektiv fəaliyyət qaunlarının,inkişaf meyillərinin dərk edilməsi, ölkənin daxilində mövcud olan siniflər, qruplar, təsərrüfat formaları arasındakı münasibətlərin dərk edilməsi həmçinin qiymətləndirilməsi, beynəlxalq şəraitin və onun üstünlüklərinin dərk edilməsi nə qeydə alınması ilə əlaqədardır. Ölkə əhalisinin artmasına, kənd təsərrüfatının tələbatına , elmi texniki inkişafa, ölkənin investisiya imkanlarına aid proqnozların hazırlanmasıdır. Dövlət bazar iqtisadiyyatı istiqaməti ilə irəlilədikcə və inkişafın miqyası artdıqca ölkənin sosial-iqtisadi tarazlı inkişaf siyasətinin qurulmasında ilkin hazırlıq mərhələsi rolu artır. Bu mərhələ əslində uzun müddətli

inkişafın nəzəri konsepsiyasının hazırlanması həmçinin elmi formada əsaslandırılması ilə başa çatır.

İkinci mərhələ sosial-iqtisadi tarazlı inkişaf siyasətinin əsas məqsəd həmçinin dinamik vəzifələri irəli sürülür, onun strateji yolu əsaslandırılır. Sosial iqtisadi inkişaf siyasəti və fəaliyyət istiqaməti ölkə prezidenti tərəfindən xüsusi formada müəyyən edilir.

Müasir dövrdə sosial iqtisadi dinamik inkişaf siyasətinin və onun strategiyasının müəyyən edilməsində Dövlət proqramları başlıca vasitədir. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi tarazlı inkişafı Dövlət Proqramında (2004-2008) ölkədə üzrə iqtisadi siyasətin vacib vəzifələri və məqsədləri müəyyən edilmişdir.

Üçüncü mərhələ işlənilib hazırlanmış strateji xəttin əməlli surətdə həyata keçirilməsidir. Təcrübələrdən görünür ki, bu mərhələdə dövlətin əsas məqsədi sosial iqtisadi siyasət planlarının problemlərinin həllinin, bu yaxud digər mərhələnin xüsusiyyətlərinə ən çox uyğun olan və strateji müvəfəqiyyətli təmin edən yolların və vasitələrin, forma və üsulların müəyyənləşdirilməsində cəmlənir.

Azərbaycanda yeni sosial-iqtisadi dinamik inkişaf prosesi və siyasəti Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il noyabr ayının 24-də “Azərbaycan Respublikasında inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” Fərmanı ilə müəyyən edilmişdir. Strategiya hərtərəfli əsaslandırılmalı, ölkənin inkişafı üçün siyasət və siyasi kursu ilə əlaqələndirilməlidir. Bütövlükdə ölkə üzrə olduğu kimi regionlar üzrə də inkişaf strategiyası əhatə dairəsinə görə iki formada hazırlanır.

1. Ayırı-ayrı hər regionun ümumi sosial iqtisadi inkişaf strategiyası
2. Ayırı-ayrılıqda təsərrüfat sahələrinin inkişafı və problemlərin həll siyasəti: iqtisadi artım üçün stratejiya, böhranın qarşısını alınması strategiyası iqtisadiyyatın stabilləşdirilməsi, maddi ehtiyatlardan xammal-materiallardan müəyyən istiqamətdə səmərəli üsullarla istifadə edilməsi və

s. Bunların icrası üçün texniki-iqtisadi göstəricilər sistemi müəyyənləşdirilir.

Müasir inkişaf mərhələsində respublikamızda regional siyasətin qarşıya qoyduğu strateji məqsədlərə çatmaq məqsədilə qarşıda duran vacib vəzifə bütün respublika daxili iqtisadi rayonların əmək ehtiyatlarından, istehsalın maddi ünsürlərindən, fərqli təbii ehtiyatlardan, iqlimdən, maddi imkanlarından xarici investisiya və şəraitindən və elmi-texniki tərəqqidən səmərəli və əlverişli istifadə etməklə müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının inkişafına və respublikanın iqtisadi rayonlarında daha səmərəli yerləşməsinə nail olmaqdır.

İstehsalın texnologiyasında, xammal bazasında, nəqliyyat vasitələrində elmi və texniki inkişafın nailiyyətləri əsasında baş verən irəliləmələr, yeni bazarın və istehlakçıların əmələ gəlməsi məhsuldar obyektlərin yerləşməsinin bilavasitə yeni rayonlarının əmələ gəlməsinə səbəbdir və ya buna təsir göstərir.

Digər tərəfdən elmi inkişaf yeni yollar çəkilməsinə, xammal-material həmçinin hazır məhsulun uzaq yerlərə daşınmasına şərait yaratmaqla istehsalın əks mərkəzləşdirilməsi, yeni ərazi və rayonlarda məhsuldar qüvvələrin inkişafı meylini yaradır. Və elmi həmçinin texniki inkişaf məhsuldar qüvvələrin daha da bərabər yerləşməsi üçün zəmn yaradır.

Hər hansı regional problemi həll edərkən həmin ölkənin bütün rayonlarını, yaxud bir çox rayonu birdən nəzərdən keçirmək lazım gəlir. Hər hansı region probleminin həllinə kompleks yanaşma onun makro səviyyədə həllini nəzərdə tutur ki, burada da dövlətin təkcə iqtisadi təsir üsullarında deyil, həmçinin sosial təsir metodlarından daha geniş miqyasda istifadə etmək, təkcə regionun deyil, həm də bir çox ölkənin mənafeyini nəzərə almaq vacib gəlir.

Regional siyasətin müasir mərhələsinin əsas xüsusiyyətlərindən biri isə bundan ibarətdir ki, bunun əhatə dairəsi genişlənib, regional siyasət problemlərini həll edərkən ərazi miqyasının müəyyən edilməsinə yanaşma dəyişilib. Əgər əvvəllər bu

yaxud digər iqtisadi hesablamalar bu yaxud digər konkret rayona – regiona aid oklurdusa hazırda iqtisadi fəaliyyətin həmçinin elmi inkişafının təsir dairəsinin artması ilə makroiqtisadi yanaşma daha da vacib əsaslılıq kəsb edir. Həmçinin yeni informasiya, məlumatın regionlara daha sürətli, effektiv çatdırılması prosesi və mübadiləsi sürətlənir. (30)

3.2 Regional inkişaf prioritetlərinin əsaslandırılmasının informasiya təminatı

Milli və regional miqyasda inkişaf, onun prioritetlərinin əsaslandırılma səviyyəsindən, sonuncu öz növbəsində, başqa əsas amillərlə yanaşı müvafiq metodiki həmçinin informasiya təminatının, formalaşma səviyyəsindən, strukturundan, adaptasiya qabiliyyətindən, bir sözlə mükəmməlliyindən asılıdır. Müasir dünya ölkələrinin təcrübəsi, xüsusilə ötən əsrin son illərindən başlayaraq postsosialist və postsovet məkanı ölkələrinin təcrübəsi proqram- məqsədli yanaşmanın, ərazilərin inkişafının sürətləndirilməsində səmərəli olduğunu söyləməyə kifayət qədər əsas verir.

Dövlət gəlirlərinin investisiyaya transformasiyası və onların ölkədaxili regionların balanslı (tarazlı) inkişafına ünvanlı yönəldilməsinin metodiki təminatında aparıcı rola malik olan proqram- məqsədli yanaşmanın informasiya və qismən alqoritmik problemlərinin həllində əldə edilmiş təcrübənin təhlili və qiymətləndirilməsi məsələləri xüsusi diqqətə layiqdir. Regional siyasətin əsasında duran müddəaların cari və perspektiv zaman ilə məkan parametrlərinin kəmiyyət və keyfiyyətə səciyyələndirildiyi proqramların hazırlanması edilməsi və icrası vəziyyəti, onların qarşıya qoyduğu məqsədlərdən irəli gələn prioritetlərinin əsaslandırma dərəcəsi ilə bilavasitə əlaqədardır.

Respublikada ictimai yaşayışın bütün sahələrində tərəqqinin yeni keyfiyyət səviyyəsindən əldə edilməsi, tarazlı və dinamik regional inkişafın, o cümlədən,

iqtisadi fəallığın yüksəldilməsinin istiqamət və vasitələri müəyyənləşdirildi. Yaxın perspektivdə:

- regional inkişafın hüquqi, sosial, ekoloji, iqtisadi başqa təminat sistemlərinin yaxşılaşdırılması;

- bölgələrdə infrastrukturun bərpası və modernləşdirilməsi, burada yaşayan vətəndaşların kommunal xidmətlərlə həmçinin su, elektrik enerjisi ilə təbii qazla təchizatı səviyyəsinin yüksəldilməsi;

- təhsil və səhiyyə şəbəkəsinin müasirləşdirilməsi, insanların rifahının yaxşılaşdırılması əsas dərəcəli məqsəd olaraq qarşıya qoyuldu.

Prezidentin uğurlu siyasəti və müəyyən etdiyi strateji kurs sayəsində regional siyasətin prioritetləri, elmi və təcrübi baxımından hərtərəfli sürətdə əsaslandırıldı. Əsaslandırma prosesinin özü və onun başlıca mərhələləri, son dövr tədqiqatçılarının fikrincə məntiqi və xronoloji baxımdan ən ciddi tələblər səviyyəsində həyata keçirilmişdir. Haqqında danışılan siyasətin prioritetlərinin reallaşdırılması istiqamətində ölkəmizdə qazanılmış böyük təcrübə, nüfuzlu xarici ekspertlərin də həmçinin bildirdiyi kimi, nəinki milli, habelə beynəlxalq miqyasda pozitiv fenomen kimi tanındı.

Azərbaycanın bütün sahələrdə sürətli və dayanıqlı inkişafında regional siyasət və onun reallaşdırılmasının mühüm vasitəsi kimi müəyyən Dövlət proqramları vacib həlledici əsas olmuş və olmaqdadır. Digər sözlə desək, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-ci il 11 fevral üçün olan fərmanı ilə təsdiq olunan “Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial - iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 14 aprel 2009-cu il tarixli fərmanı nəticəsində təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial - iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” yüksək səviyyədə icra olunmuş, bu proqramlar çərçivəsində yerinə yetirilən kompleks tədbirlər olduqca mühüm müsbət nəticələr vermişdir. Haqqında danışılan nəticələr təqdim olunan tədqiqat işinin sonrakı bölmələrində ətraflı təhlil ediləcəkdir. Burada isə təkcə bunu qeyd edək ki, əldə

edilən nəticələr uğurlu olub, həm milli iqtisadiyyat, həmçinin ayrı-ayrı regionlar səviyyəsində inkişafın müasir keyfiyyət səviyyəsinin əldə edilməsində vacib rol oynamışdır.

Həmin uğurların davamlı olması üçün:

- sosial-iqtisadi inkişafın Dövlət Proqramlarının elmi təminatı gücləndirilməli;
- innovasiyalı inkişafın dəstəklənməsi mexanizmi təkmilləşdirilməli;
- regional siyasətin strateji prioritetləri və onların reallaşdırılmasının vasitə və istiqamətlərinin müəyyən edilməsində onun rolu artırılmalıdır.

Azərbaycanda “regional siyasətin strateji məqsədlərinə çatmaq üçün qarşıda duran vacib vəzifə bütün respublikadaxili iqtisadi rayonların əmək ehtiyatlarından, istehsalın maddi ünsürlərindən, müxtəlif təbii ehtiyatlarından, iqlim şəraitindən, maliyyə imkanlarından, xarici investisiya həmçinin elmi-texniki inkişaf potensialdan səmərəli surətdə istifadə etməklə müxtəlif təsərrüfatçılıq formalarının inkişafına və respublikanın iqtisadi rayonlarında daha səmərəli yerləşməsinə nail olmaqdır” (32, s. 119).

Bölgələrin əsas sosial-iqtisadi tarazlı inkişafı səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün, araşdırmalardan göründüyü kimi, hazırda çoxsaylı metodiki yanaşmalar tətbiq olunur. Bununla belə, hələ ki, əksər tədqiqatçılar və mütəxəssislər tərəfindən birmənalı olaraq daha səmərəli hesab edilən metodika yoxdur. Zənnimizcə, Bölgələrin əsas sosial-iqtisadi tarazlı inkişafı səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, onların inkişafının prioritet istiqamətlərinin əsaslandırılması və reallaşdırılmasının metodiki təminatının təkmilləşdirilməsi, daha əlverişli metodiki yanaşmaların işlənib hazırlanması üçün, ilk öncə, meyarlar əsaslandırılmalıdır. Həmin meyarlar qismində, zənnimizcə, ilk növbədə:

- makroiqtisadi göstəricilərin regiondaxili, regionlar arasındakı proseslərlə əlaqələrinin əyaniliyi;
- sosial - iqtisadi tarazlı inkişafın daha geniş rəqsə, əsas parametrlərinin daha detallandırılmış surətdə səciyyələndirilməsi;

- əsas regional xüsusiyyətlərin, universal yanaşma tələbləri müstəvisində nəzərə alınması;

- müqayisələrin metodiki və informativlik baxımından məqbul rahatlığının təmin edilməsi vurğulanmalıdır.

Sadalanan meyarlara əsaslanan metodiki təminat, araşdırmalardan və artıq əldə edilmiş təcrübən göründüyü kimi, çox böyük ehtimalla:

- məcmu regional məhsulun yaranmasının ərazi xüsusiyyətlərindən irəli gələn istehsal strukturunu müəyyən etməyə;

- resurslardan istifadənin regional mühitini xarakterizə edən elementləri, həmin mühiti şərtləndirən çoxsaylı amilləri kifayət qədər ətraflı qiymətləndirməyə;

- regionun innovasiyalı-intensiv inkişaf imkanlarını ilkin yanaşmada (informasiya həmçinin Kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq səviyyəsi, texnoloji transferlərdə iştirak və buna bənzər bir sıra fərqli indikatorlar vasitəsilə), müəyyənləşdirməyə imkan verəcəkdir.

İndi isə ölkəmizin və onun bir çox ayrı-ayrı regionlarının inkişafının tempi və proqramlarına, yaranan müsbət və bəzi arzuolunmaz nisbətlərin səbəblərinə münasibət bildirək. On ildən çox olan bir dövrdə həyata keçirilən və tarazlı inkişaf xəttinə üstünlük verilən regional siyasətin nəticəsində Azərbaycanda məhsuldar qüvvələrinin yerləşdirilməsinin səmərəliliyi yüksəlmiş, regionların inkişafının tempi və miqyasındakı fərqlər azalmışdır. “Regionların inkişafında mövcud olan kəskin fərqlər azalır. Lakin unutmmaq bunu da olmaz ki, bu fərqlər uzun illər ərzində yaranmışdır və onların imkan daxilində aradan qaldırılmasına görə əlavə vaxt tələb edilir” (23, s.46). Haqqında danışılan meyilin dəstəklənməsinin zaman, məkan, vəsait və digər xarakterli parametrlərinin müəyyənləşdirilməsində dayanıqlı həmçinin tarazlı inkişaf göstəriciləri sisteminin formalaşdırılması, o cümlədən, region ərazilərinin sosial - iqtisadi tarazlı inkişafı üzrə davamlı həyata keçirilən və qəbul olunan Dövlət Proqramlarının yerinə yetirilməsinin nəticələrinin regional siyasət prioritetlərinə adekvatlığı səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, növbəti

regional inkişaf proqramlarının prioritetlərinin əsaslandırılmasında kifayət qədər vacibdir.

Belə bir fikirlə razılaşmaq bilərik ki, dayanıqlıq göstəriciləri “regional sistemlərin dayanıqlı inkişaf dinamikası haqqında informasiya verməlidir. Göstəricilərin (indikatorların) özü ilə yanaşı digər aqreqasiyalı və ya çəkili göstəricilərə (indikatorlara) və verilənlərə əsaslanan indekslər də həmçinin geniş tətbiq olunur. Dayanıqlı inkişafın təhlili prosesində göstəricilərin (indikatorların) istifadəsi aşağıdakı məsələlərin həlinə imkan verir: sistemin dayanıqlı inkişafı problemlərinin diaqnostikası; sistemin vəziyyətinin təhlili əməliyyatlarının kəmiyyət qiymətləndirilməsi və sadələşdirilməsi; inkişafın dayanıqlılığının yüksəlməsi və ya azalması nöqteyi-nəzərindən sistemin dinamikasının şərh; bütün maraqlı tərəflərin sistemin vəziyyəti və inkişaf meyilləri barədə məlumatlandırılması; dayanıqlı həmçinin tarazlı inkişaf sahəsində maraqlı tərəflərin qarşılıqlı fəaliyyətinin intesivləşdirilməsi; elmi-texniki informasiya mübadiləsinin sürətləndirilməsi; dayanıqlı həmçinin tarazlı inkişaf sahəsində idarəetmə qərarlarının əsaslandırılması” (31, s. 67-68).

Doğrudan da, regional sistemlərin dayanıqlı inkişaf dinamikasının informativliyi, daha dəqiq desək, dayanıqlı inkişafın təhlili məqsədilə istifadə olunan göstəricilərin indikativliyi, müvafiq ərazi vahidlərində resurs və istehsal potensialından, qabiliyyətindən istifadə səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində yeni alqoritmik səviyyənin əldə edilməsinə xidmət edəcəkdir.

Əsas məqsəd regionda qeyri-neft sahəsinin inkişafı həmçinin iqtisadiyyatın diversifikasiyası, ölkənin sürətli inkişafı üçün tədbirlərin davam olunması, xüsusi ilə regionda kəndlərin inkişaf olunması ilə əlaqəli infrastrukturun həmçinin sosial xidmətlərin təkmilləşdirilməsi əsas yer tutan dövlət proqramında bölgələrdə infrastruktur təminatının, həmçinin vətəndaşların kommunal xidmətlərlə təmin edilməsinin daha çox təkmilləşdirilməsi, rəqabətədavamlı və ixrac yönümlü məhsul istehsalı üçün sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının sürətləndirilməsi, ölkə əhalisinin, xüsusi ilə də kənd əhalisinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və yoxsulluq

səviyyəsinin azaldılması istiqamətində layihələrin davam olunması kimi vacib vəzifələrin icrası nəzərdə tutulur (9, II bölmə).

Yeni keyfiyyət səviyyəsində regionların sosial – iqtisadi tarazlı inkişafının daha yüksək temp və daha geniş miqyasının təmin olunması səbəbilə qəbul olunmuş və icra edilməkdə olan “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci. illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın yüksək səviyyədə keçirilməsinin metodiki həmçinin informasiya təminatında varislik və innovativliyin üzvi vəhdətinin təmin olunması həlli vacib məsələdir. Həmin vəhdətin, innovasiya nəzəriyyəsinin sosiogenetikadan əxz etdiyi prinsiplərə, o cümlədən, varislik, dəyişkənlik və seçim imkanının reallaşdırılması prinsiplərinə əsaslanmaqla təmin olunması, zənnimizcə perspektivli sayılmalıdır.

Region iqtisadiyyatının cari vəziyyətinin təhlili ilə inkişafının proqnozlaşdırılması prosesində müxtəlif üsul həmçinin vasitələrdən istifadə olunur. Regional iqtisadiyyatda istifadə edilən təhlil üsullarının (sistem təhlili, balans üsulu, iqtisadi-coğrafi tədqiqat üsulu, kartoqrafik üsul) metodiki həmçinin informasiya təminatında oxşar cəhətlər çoxdur. Regionometrika (regional modelləşdirmə) üsullarının (taksonlaşdırma, regionun məhsuldar qüvvələrinin yerləşdirilməsinin variant üsulu, sosioloji tədqiqatlar üsulu və i.a) informasiya bazası daha geniş və detallaşdırılmışdır. Proqnozlaşdırmanın evristik üsullarının metodiki bazası qismən formallaşan, informasiya bazasında isə bilik bloku üstündür. Bununla bərabər, təhlil və proqnozlaşdırmanın, hazırda mütərəqqi hesab edilən bütün üsullarında modelləşdirmənin, bu yaxud digər dərəcədə tətbiqi, informasiyanın emalında şəbəkə texnologiyalarının geniş istifadəsini nəzərdə tutmalıdır. Görmək çətin olmur ki, bu halda regional inkişaf prioritetlərinin əsaslandırılması və reallaşdırılmasının metodiki həmçinin informasiya təminatı, kifayət qədər şəffaf olmalıdır.

Bu baxımdan, regionların inkişafının maliyyə-kredit təminatı göstəriciləri xüsusi diqqətə layiqdir. Həmin prioritetlərin əsaslandırılması üçün müxtəlif xarakterli və çoxsaylı göstəricilər müqayisəli təhlilə cəlb edilməli, adekvat və müntəzəm yenilənən, interaktiv istifadə imkanlarına malik informasiya bazası yaradılması işi

daha da sürətləndirilməlidir. Bu və digər səbəblərdən regional inkişaf prioritetlərinin əsaslandırılmasının metodiki həmçinin informasiya təminatının səmərəliliyinin yüksəldilməsi, ilk növbədə təbii ki, onların hərtərəfli xarakteristikası məsələləri xüsusi aktuallığı ilə fərqlənir.

Ərazi inkişafının mükəmməl maliyyə-kredit sisteminin və bunun fəaliyyət mexanizminin formalaşdırılması regional inkişaf prioritetlərinin reallaşdırılmasının həlledici şərtidir. Odur ki, ölkə regionlarının inkişafının maliyyə-kredit təminatının təkmilləşdirilməsinin metodiki həmçinin informasiya aspektləri diqqətdən kənarda qalmamalıdır. Bu baxımdan regionun inkişafına yönəldilən maliyyə resurslarından istifadə vəziyyətinin səciyyələndirilməsinin, o cümlədən bu həmçinin digər ərazidə istifadə olunan investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi göstəricilərinə nəzər salmaq. Regionun investisiya tələbatını və investisiya potensialını xarakterizə etmək məqsədilə, mövcud beynəlxalq təcrübədə (33), əsasən aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilir:

- konkret regionda adambaşına məcmu (regional) məhsul və əsas fondlar;
- ölkənin ümum daxili məhsulunda regionun öz çəkisi;
- dövlətin ümum daxili məhsulu;
- əsas kapital vahidinə, deyək ki, bir manata düşən əsas fondlar;
- məcmu regional məhsulun bir manatına olan əsas kapitalla investisiyalar;
- konkret ölkədaxili regionda və ölkə üzrə ümumilikdə əsas kapitalla olan investisiyaların miqdarı və s.

Əsaslandırılmış regional inkişaf prioritetlərinin, o cümlədən, bu yaxud digər regiona yönəldilən investisiyaların maliyyələşdirilməsinin prioritetləri sırasında ortaq potensiallı regionlarda icra edilən, müəyyən qədər böyük investisiya layihələrində, haqqında danışılan regionların sosial-iqtisadi inkişaf meyarlarının uzlaşdırılması xüsusi diqqətə layiq məsələdir. Belə ki, ortaq potensiallı regionlara birgə və fərqli yanaşma hallarında həm metodiki, həmçinin informasiya təminatının özünəməxsusluqları kifayət qədər əhəmiyyətli olub, unifikasiya edilmiş yanaşmaları, praktiki baxımdan obyektiv zərurətə çevirir.

Regional inkişaf prioritetlərinin əsaslandırılmasında müxtəlif səviyyəli iqtisadi subyektlərin rəqabət qabiliyyəti göstəriciləri qrupu həlledici rola malikdir. Rəqabət qabiliyyəti, istənilən iqtisadi subyektin bazarda mövqe qazanmaqla mövcudluğunu təsdiqləməyin başlıca şərti kimi, həm metodiki, həmçinin informasiya təminatı baxımından ciddi araşdırmaların predmetidir. Regionun, habelə burada fəaliyyət göstərən bu yaxud digər müəssisəsinin rəqabət qabiliyyəti resurs təminatı, intensiv inkişaf imkanlarının reallaşma səviyyəsi, əmək məhsuldarlığı, innovativ fəallıq, infrastruktur təminatı, dövlət tənzimləməsinin xarakteri və səmərəliliyi, regionlararası həmçinin ixrac yönümlü fəaliyyətin parametrləri və buna bənzər digər amilləri səciyyələndirən göstəricilərin kompleks təhlilini tələb edir.

Regionlararası iqtisadi əlaqələrin səmərəliliyinin bu yaxud digər müəssisənin rəqabət qabiliyyətinə təsirini qiymətləndirmək üçün, müvafiq ədəbiyyatda amilli təhlil üsullarından istifadə tövsiyə edilir. Haqqında danışılan üsul mühitəyərən amillərin aşkar edilməsindən tutmuş idarəetmə qərarlarının qəbuluna qədər çoxsaylı mərhələləri əhatə etməklə təhlilin metodiki həmçinin informasiya təminatına kifayət qədər ciddi tələblər qoyur. Amilli təhlilin vəzifələrinə bir sıra mənbələrdə fərqli münasibət göstərilir. Bununla belə, zənnimizcə ayrı-ayrı amillərin regional iqtisadiyyatda nəticə göstəricisinin dinamikasına təsirini qiymətləndirməyə imkan verən amilli təhlilin vəzifələrinə: “nəticə göstəricilərinin dinamikasını göstərən amillərin seçilməsi; sistemli yanaşma şəraitinin lazımlı səviyyədə təmin olunması məqsədilə amillərin təsnifatı və sistemləşdirilməsi; amillər və nəticə göstəriciləri arasında asılılığın növünün müəyyənləşdirilməsi həmçinin qarşılıqlı əlaqələrin modelləşdirilməsi; nəticə göstəricisinin dəyişilməsində amillərin təsirinin hesablanması və bunların hər birinin rolunun qiymətləndirilməsi; amilli təhlil nəticələri əsasında idarəetmə üçün qərarların qəbulu” (34, s.75) kimi vəzifələrin icra olunmasını özünivə edir.

Regional iqtisadiyyatın səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodiki həmçinin informasiya təminatı, təhlilin müxtəlif səviyyələrində istifadə olunan göstəricilərin ümumiləşdirilməsi alqoritminə xüsusi və vacib diqqət tələb edir.

Sözügedən ümumiləşdirmə təhlil informasiyanın aqreqasiyasının (informativliyi azatmadan informasiyanın “sıxlaşdırılması”nın) metodiki məsələlərini aktuallaşdırır. İlk öncə, bu da qeyd edəilə bilər ki, informasiyanın aqreqasiyasına başlıca tələb, bu yaxud digər göstəricilər qrupunun ümumiləşdirilməsində kəmiyyət və keyfiyyət itkilərinin minimumlaşdırılmasıdır. Araşdırmalar, nisbi kəmiyyətlərin və dəyər ifadəsində olan göstəricilərin həmin tələblər baxımından qismən məqbul hesab olunmasına kifayət qədər zəmin verir.

İndi isə regionun iqtisadi potensialını iqtisadi-riyazi modelləşdirməklə onun inkişaf prioritetlərinin müəyyən olunması məsələsini həmçinin bu istiqamətdə aparılmış tədqiqatların nəticələrini araşdıraraq. İlk növbədə bildirək ki, regionun iqtisadi potensialının iqtisadi-riyazi modelləşdirilməsi, ekonometrikanın və regionşünaslığın nisbətən az öyrənilmiş sahəsidir. Bunun səbəblərindən biri regional iqtisadiyyatın özünəməxsusluq dərəcəsinin yüksək olması aid edilə bilərsə, digər səbəblərə:

- iqtisadi-riyazi metod həmçinin modellərin unitar dövlətlər üzrə regional iqtisadiyyat tələblərini, əsasən, nəzərə almamasını;
- iqtisadi proseslərin kəmiyyət xarakteristikalarının, xüsusilə, müəyyən məkanda və zamanda keyfiyyəti ifadə etmək məcburiyyətində olan kəmiyyət xarakteristikalarının heç də həmişə birmənalı olmamasını;
- iqtisadi, iqtisadi-təsərrüfat, iqtisadi-texnoloji əlaqələrin “ünvanlılıq” prinsipinin pozulmasını və i.a. məxsus etmək olar.

Həmçinin, bu yaxud digər ölkənin ölkədaxili regionunun iqtisadi potensialını iqtisadi-riyazi modelləşdirməklə onun inkişaf əsaslarının müəyyən edilməsi istiqamətində bir sıra uğurlu cəhdlər və elmi-təcrübi cəhətdən dəyərli nəticələrin əldə edildiyini qeyd etməliyik (35, c. 34-43, 36).

Göstərilən və digər mənbələrdə ölkədaxili regionun iqtisadi potensialını iqtisadi-riyazi modelləşdirməklə onun inkişaf prioritetlərinin müəyyən olunmasının metodiki həmçinin informasiya aspektlərinə diqqət yetirilmişdir. Belə ki:

- qurulması təklif olunan model və modellər sisteminin məhdudiyyət şərtlərini konkretləşdirmək üçün regionun iqtisadi potensialını səciyyələndirən göstəricilər müəyyən olunmuş;

- modellərin strukturu müəyyən edilərkən regionun əlaqələri, istehsal və resurs potensialı nəzərə alınmış;

- təklif edilən iqtisadi-riyazi modellər sisteminin reallaşdırılması üçün instrumental vasitələr tövsiyə olunmuşdur və s.

Bir məsələnin mütləq olaraq qeyd olunması yerinə düşərdi ki, müvafiq mənbələrdə regionun iqtisadi potensialını təhlil və proqnozlaşdırmaq üçün təklif edilən modellər sisteminin məhdudiyyət şərtlərini səciyyələndirən göstəricilərin bloklar üzrə şərh olunmasında, əsasən ənənəvi yanaşma (məsələn: resurs bloku, istehsal gücləri bloku və i.a.) tətbiq olunur ki, zənnimzə bu, yalnız təcrübi çətinlikləri aradan qaldırmaq baxımından məqbul sayıla bilər.

“Region iqtisadiyyatının modelləşdirilməsinin əsas məqsədi təcrübədə ərazi idarə etməsinin alətlərindən biri olan modelin qurulmasıdır. Odur ki, təqdim olunan model aşağıdakı tələblərə cavab verir:

- birincisi, onun əsasında iqtisadi artım modeli durur;
- ikincisi regionun mövcud olan sosial-iqtisadi strukturunu əks etdirir;
- üçüncüsü model praktiki cəhətdən reallaşdırıla biləndir;
- dördüncüsü o kifayət qədər sadədir və onu qərar qəbulu zamanı istifadə edənlər üçün anlaşılandır” (36).

Region iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi zamanı seçilən (qurulan) məqsəd funksiyaları və məhdudiyyət şərtlərinin mövcud informasiya təminatı tələblərinə uyğunlaşdırılması, təklif edilən modellər sisteminin tətbiq arealını genişləndirir. Həmçinin, unutmaz olmalı ki, məqsəd funksiyaları və məhdudiyyət şərtlərinin mövcud informasiya təminatı tələblərinə uyğunlaşdırılması region iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi üzrə təklif edilən sistemin, dinamik surətdə dəyişən xarici (ekzogen) mühit tələblərinə adaptasiya imkanlarını məhdudlaşdırır. Region iqtisadiyyatının modelləşdirilməsi zamanı məqsəd funksiyaları, inkişaf prioritetləri

də nəzərə alınmaqla qurulur. Digər tərəfdən qurulan məqsəd funksiyalarının ekstremumunun tapılmasına (hazırda daha az tətbiq edilən optimallaşdırma modellərində) yönəlmiş həllərin də ayrı-ayrı hər regionun inkişaf prioritetlərinin əsaslandırılmasına təsirsiz qalmadığı da qeyd olunmalıdır. Məqsəd funksiyalarının tapılmış kəmiyyət xarakteristikaları, adətən ayrı-ayrı hər regionun inkişaf prioritetlərinin addım-addım təshih olunması məqsədilə istifadə olunur.

Mərhələlər

1. milli informasiya sisteminin regional strukturlaşdırılması	innovasiyalı informasiya iqtisadiyyatının regional strukturlaşdırılması
2. milli innovasiya sisteminin regional strukturlaşdırılması	

3.regionda innovasiyalı inkişaf prioritetlərinin və onların təşviqi istiqamətlərinin əsaslandırılması		3.1. innovasiya və informasiya infrastrukturunu şəbəkəsinin inkişafı istiqamətləri və vasitələrinin müəyyən edilməsi
		3.2. regionda və milli iqtisadiyyat çərçivəsində rəqabət qabiliyyəti yüksək səviyyədə olan məhsul və proses innovasiyalarının seçilməsi
		3.3. innovasiyalı inkişafın maliyyə stimullaşdırılması sisteminin əsas elementlərinin və həmin sistemin reallaşdırılması mexanizminin qurulması

4. əqli mülkiyyətin idarə edilməsi üzrə informasiya sistemlərinin qurulması		4.1. innovasiyaların reallaşdırılması şəraitinin yaxşılaşdırılması;
		4.2. regionda rəqabət qabiliyyətli məhsul buraxılışının artırılması;
		4.3. əqli mülkiyyətin iqtisadiyyata cəlb edilməsi;
		4.4. Özəl kapitalın elmi işlərin maliyyələşdirilməsinə cəlb olunması həmçinin onların innovasiya səviyyəsinə çatdırılması

	5.1. İki (çox təyinatlı) texnologiyaların inkişafı;
--	---

5. texnologiya transferləri üzrə informasiya sistemlərinin qurulması		5.2. regionun informasiya və əqli potensialından istifadə səmərəliliyinin yüksəldilməsi; 5.3. mülki və hərbi bölmələrin tərəfdaşlığının gücləndirilməsi; 5.4. səmərəli regional innovasiya sisteminin qurulması
6. regional informasiya-innovasiya portalının yaradılması		regionun vahid informasiya fəzası modelinin, elmi-texniki informasiyanın elektron versiyaları şlüzünün, elektron müştərilərin xidmətinin, elektron kitabxana və fondların, informasiya axtarışı və təhlili sistemi və s. yaradılması.
7. elmi-texniki inkişaf fəaliyyətinin monitorinqi bloku; 8. əqli mülkiyyət obyektlərinin uçotu və onlar üzərində nəzarət blok; 9. informasiya-analitik fəaliyyət bloku		
10. Ekspertiza bloku		10.1. elmi-texniki ekspertiza; 10.2. maliyyə-iqtisadi ekspertiza
11. regionda innovasiyalı inkişafın əqli mülkiyyətin idarə edilməsi həmçinin texnologiya transferləri üzrə sistemləri əhatə edən informasiya sisteminin qurulması		

3.3. Regionların sosial-iqtisadi inkişafında texnoji inkişaf layihələri, biznes- sahibkarlıq fəaliyyətinin rolu

Startup hərəkətinin əhatəsinin genişləndirilməsinə və həmçinin ölkə vətəndaşların innovativ ideyalarının həyata keçirilməsinə kömək məqsədi ilə Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi və Heydər Əliyev Fondunun

“Regional İnkişaf” İctimai Birliyi bərabər ətraf regionlarda və Bakıda startap layihələri həyata keçirir. Turun əsas təşkilatçıları İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu, Yüksək Texnologiyalar Parkı ilə “Microsoft” şirkətidir.

“İdeyadan Biznesə” şüarı altında həyata keçirilən startap layihələrinin tərəfdaşı şəklində “Cavan” Gənclər Hərəkatı İctimai Birliyi həmçinin “Azercell” şirkəti də iştirak edir.

Startap layihələrinin ətraf rayon həmçinin şəhərləri də daxil olmaqla Gəncə, Lənkəran, Şəki, Quba, Sumqayıt, Naxçıvan və Bakı, Mingəçevir şəhərlərində baş tutması nəzərdə tutulmuşdur. Layihələr regionlarda fəaliyyət göstərən vətəndaşlara biznes layihələrinin qurulması, müzakirəsi və təqdim edilməsi, həmçinin mentorların köməyi vasitəsilə startap-komandaların həmçinin ideyaların formalaşdırılmasına geniş şərait yaratmışdır.

Sartap layihəsi çərçivəsində sadalanan regionalrın hər birinə 1 günlük səfər planlaşdırılmışdır. Tur keçilən müddətdə informativ hissə, interaktiv sessiya, müsabiqənin və fərqli mövzuları əhatələyən təlimlərin keçirilmişdir.

Tədbirin ilk hissəsində startapları lazımlı müsabiqəyə hazır etmək məqsədilə kiçik və böyük biznes-treninglər təşkil edilmiş, ikinci bölmədə isə onlar innovativ ideya məhsullarını münisflər heyəti üçün təqdim etmişlər. Daha sonra tur müddətində seçilmiş startaplar birincilik uğrunda mübarizə aparmış 1-ci, 2-ci və 3-cü yerləri tutan iştirakçılar üçün tərəfdaşlar və təşkilatçılar tərəfindən uyğun hədiyyələrlə mükafatlandırılmışdır, həmçinin 24-cü olan “Bakutel” Beynəlxalq TeleKommunikasiya , İnnovasiya ilə Yüksək Texnologiyalar sərgi-konfransı çərçivəsində də layihələrini tanıtmış şansı əldə etmişlər.(37)

Gənclər üçün Təhsil Mərkəzi Gənclər və İdman Nazirliyinin maddi dəstəyi ilə “Region gənclərinin məşğulluq imkanlarının artırılmasına dəstək” adlı layihələri yerinə yetirilir. Sözügedən layihənin əsas və vacib məqsədi region gənclərinin işlə əlaqəli olan probleminin aradan qaldırılmasına, onların məşğulluq imkanlarının artırılmasına və faydalı əhatə dairəsinin artırılması və genişləndirilməsinə yönəlmişdir . Beyləqan, İmişli, Saatlı, Biləsuvar,Sabirabad, Ucar, Saatlı, Kürdəmir,

Füzuli, Hacıqabul və Şirvan rayonlarını əhatə edən tur əsas etibarilə qeyd edilən regionlarda məşğulluq üçün olan imkanlarının tamamilə aşağı olan gənclər üçün nəzərdə tutub. (38)

Layihə qüvvədə olduğu müddətdə nəzərdə tutulan tədbir proqramlarından və məsləhət xarakterli xidmətindən birbaşa formada bir çox region gənci üçün yaralı olub. Bu təlim proqramları əsasında region gənclərinin iş əldə etməsinin yolları, işə qəbul üçün müraciət qaydaları, lazımlı sənədlərin hazırlanması qaydaları, intervyularda iştirak və davranış formaları, ünsiyyət yaratmaq bacarığı və s. mövzular tədris edilib.

Layihənin vacib olan məqsədi region gəncləri üçün məşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi üçün məlumatların onlara ötürülmə prosesini təmin etmək, təlimlər, seminarlar təşkil etmək və yeni iş yerləri, iş elanları haqqında məlumat bazası hazırlamaqdır.

2019 cu ildə Mart ayında ərzində Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti tərəfindən ölkənin fərqli rayonlarında fermerlərin, sahibkarların maarifləndirilməsi ilə əlaqədar bir neçə təlim keçirmişdir. Fermerlərin maarifləndirilməsi əlaqədar olan təlimin ilk hissəsi Şəki, Lənkəran, Qax, Xaçmaz və Tovuzda gerçəkləşib.

Təlimlər özəl müəssisələrin və dövlət orqanları mütəxəssisləri tərəfindən təşkil edilib və həyata keçirilib. Dövlət Aqrar Ticarət Şirkətinin nümayəndələri müasir bazarlara çıxış yolları, məhsulların bazarda satışında marketinqin həmçinin brendləşdirmənin rolu, aqrar biznesdə cərcivəsində qadın sahibkarlığının əhəmiyyəti, Dövlət Gömrük Komitəsinin əməkdaşları “Yaşıl dəhliz” buraxılış sistemi həmçinin sadələşdirilmiş idxal-ixrac prosedurları haqqında, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası ilə “Paşa Bank” və “Qlobal GAP” təmsilçiləri maliyyə savadlılığı həmçinin “Baku Management Consulting and Services” şirkətinin mütəxəssisləri tərəfindən də məhsulların sertifikatlaşdırılması mövzularında təlimlər keçirilib, müzakirələr edilib, iştirakçı fermerlər üçün maraqlı olan suallar izah edilib.

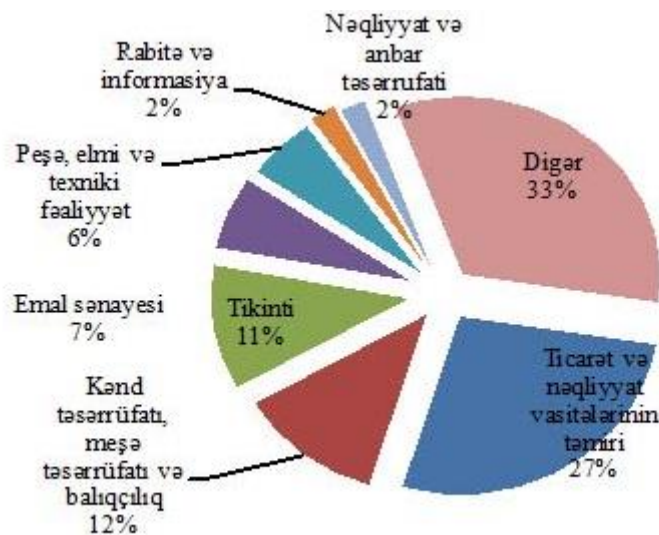
Və bu layihə fermerlərin maarifləndirilməsi istiqamətində bir müddət də davam etdiriləcəkdir. Bir ay müddətində 5 rayonda sahibkarlar və fermerlərin

maarifləndirilməsi tədbirlərinin ilkin mərhələsi bitib. İnteraktiv şəkildə icra edilmiş olan təlim müddətində fermerlər üçün maraqlı olan suallar cavablandırılmışdır. Keyfiyyətli olan məhsul istehsalının çoxaldılması, istehsal edilmiş olan məhsulların ixracının və satışının təşkil edilməsi ilə əlaqəli əsas məlumatlar fermerlərin diqqətinə çatdırılmışdır. Gələcəkdə tədbirlərin digər regionlarda da təşkilin edilməsini, mövzuların daha çox genişləndirilməsini, həmçinin, xarici ekspertlərin bu layihəyə cəlb edilməsini nəzərdə tutulmuşdur.

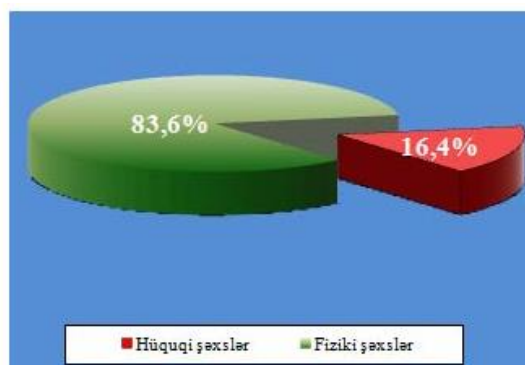
Hazırda ölkəmizdə aparılan aparılan vacib islahatlar geniş yayılmış həmçinin sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətində keyfiyyətli, yeni – rəqabətədavamlı inkişaf mərhələsinə əsas keçidin təməli də qoyulmuşdur. Yeni mərhələnin əsas istiqaməti, sosial ədalətlik, ekoloji təhlükəsizlik prinsipləri və iqtisadi səmərəliliyi əsas hesab etməklə, milli iqtisadiyyatda rəqabət bacarığının yüksəldilməsi həmçinin dünya təsərrüfat sisteminə səmərəli inteqrasiyası sayəsində uzunmüddətli perspektivdə respublikamızda əldə olunmuş sosial-iqtisadi inkişafın davamlı olmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Ölkədə sahibkarlıq sahəsinin inkişafı çərçivəsində biznes mühitinin daim təkmilləşdirilməsi, bu istiqamətdə qanunvericilik bazasının yenilənməsi, yerli həmçinin xarici investisiya imkanlarının, müasir texnologiyaların həmçinin idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunması nəticəsində yüksək keyfiyyətli həmçinin rəqabətədavamlı məhsulların istehsal olunması Prezidentin müəyyənləşdirdiyi formada iqtisadi inkişafı üçün strategiyanın istiqamətlərindəndir.(38)

Bugün əsas istiqamətimiz milli iqtisadiyyatın rəqabətə dözümlülük prinsiplərinin yüksəldilməsi həmçinin dünya təsərrüfatı sisteminə mühüm inteqrasiyası və qeyri-neft sahəsinin, sahibkarlığın inkişafının genişləndirilməsi əsasında ölkə ərazində əldə olunmuş çevik inkişafını və onun davamlılığını təmin etməkdir.

Sahibkarlara dövlət köməyinin tədbirlərinin səmərəsinin genişləndirilməsi bu sahədə mühüm qazancların əldə edilməsinə zəmin yaratmışdır. Dövlət-sahibkar əlaqələri inkişaf etdirilmiş və sahibkarlığın yüksək formada dövlət tənzimlənməsi strategiyasının inkişafı istiqamətində əhəmiyyətli və nəzərəcarpacai addımlar da atılmışdır. Sahibkarların öz hüquqlarının müdafiəsi həmçinin onun təmin olunması ilə bağlı mexanizmləri hazırlanmış, onların tətbiqi edilməsi sayəsində müdaxilə halları da azalmışdır. Sahibkarlığın informasiya təminatı üçün inkişafı, məsləhət həmçinin işgüzar əlaqələrinin genişləndirilməsi istiqamətində mütəmadi olaraq təlimlər, tədbirlər hazırlamaq, həyata keçirilməkdədir. Bununla bərabər, sahibkarlığın inkişaf üçün dövlət maliyyə dəstəyi əsasında mexanizm yaradılmış həmçinin bu mənbə cari dövrdə kiçik və orta sahibkarların maliyyə vəsaitlərinə olan tələblərinin ödənilməsinin əsas və səmərəli mənbəyi kimi iştirak edir. Sahibkarlıq subyektinin bölgüsü

Sahibkarlığın təkmilləşdirilməsi sahəsində qəbul edilmiş olan normativ-hüquqi olan aktlar, həmçinin sahibkarlığa maliyyə layihələrinin daha çox genişləndirilməsi iş adamlarında özünəgüvən hissini artırmış və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına, xüsusən də regionlarda təzə sahibkarlıq subyektlərinin də fəaliyyətə başlamasına dəstək olmuşdur. Artıq ölkədə fəaliyyətdə olan sahibkarlıq subyektləri də sosial təşəbbüslərə həmçinin fəal və həvəsli qoşulmaqdadırlar.

Bundan əlavə sosial-iqtisadi tarazlı inkişafın bölgələrdə inkişafının sürətləndirilməsi baxımından region gənclərinə görə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi nəticəsində "Regional İnkişaf" adlı İctimai Birliyi yaradılıb. Birliyin yaradılmasında əsas məqsəd kimi ölkənin sosial-mədəni, ictimai-siyasi həyatında yaranan, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda daha fəal faydalı mütləq olan tədbirlər həyata keçirmək, aparılan islahatlar, həmçinin dövlət tərəfindən regionların mütləq inkişafına dair həyata keçirilən layihələrdə geniş dəstək göstərmək olan "Regional İnkişaf" İctimai Birliyi, həmçinin regionlarda yaşayan vətəndaşlarla bələdiyyə və dövlət orqanları arasında əlaqələrin sıx qarşılıqlı qurulması, ictimai nəzarət strukturunun daha da gücləndirilməsi sahəsində fəaliyyət göstərir. Birliyin fəaliyyəti çərçivəsi bütün Azərbaycan Respublikasının ərazisini əhatələyir və bölgələr üzrə müəyyən regional mərkəzləri yaradılmışdır . Qoşulmaq üçün internet üzərindən sözü gedən birliyin saytında qeydiyyatdan

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Kommunikasiya və kompüter texnologiyalarının integrasiyasının sosial və texniki nəticələri o qədər əhəmiyyətlidir ki, mütəxəssislər bu prosesi nüvə yükünün iki hissəciyinin atom bombasında birləşməsi ilə müqayisə edirlər. Nəticədə biz son illərdə görünməmiş informasiya partlayışını müşahidə edirik. Mobil telefonlar, internet, plastik pul kartları, elektron ticarət, distant təhsil bu qeyri-adi fenomenin ilk nümunələridir. Regionlararası iqtisadi əlaqələrin səmərəliliyinin bu yaxud digər müəssisənin rəqabət qabiliyyətinə təsirini qiymətləndirmək üçün, müvafiq ədəbiyyatda amilli təhlil üsullarından istifadə tövsiyə edilir. Həmçinin bu yaxud digər ölkənin ölkədaxili regionunun iqtisadi potensialını iqtisadi-riyazi modelləşdirməklə onun inkişaf prioritetlərinin də müəyyən edilməsi istiqmətində bir sıra uğurlu cəhdlər və elmi-təcrübi cəhətdən dəyərli nəticələrin əldə edildiyini qeyd etməliyik

Bir məsələni xüsusi formada qeyd edilməsi də yerinə düşər ki, müvafiq mənbələrdə regionun iqtisadi potensialını təhlil və proqnozlaşdırmaq üçün təklif edilən modellər sisteminin məhdudiyyət şərtlərini səciyyələndirən göstəricilərin bloklar üzrə şərh olunmasında, əsasən ənənəvi yanaşma (məsələn: resurs bloku, istehsal gücləri bloku və i.a.) tətbiq olunur ki, zənnimzcə bu, yalnız təcrübi çətinlikləri aradan qaldırmaq baxımından məqbul sayıla bilər.

İnformasiya kommunikasiya sistemləri bazarının formalaşması inkişaf etmiş həmçinin inkişafda olan bazar münasibətləri mühitində özünü daha qabarıq formada göstərir. Azərbaycan informasiya kommunikasiya texnologiyaları bazarının qurulması və inkişafı baxımından əksər inkişaf etmiş ölkədən geridə qalır. Bu səbədən hazırda Azərbaycanda xarici təcrübənin öyrənilməsi mühüm yer tutan məsələlərdəndir. Lakin xarici təcrübələrin təkrarlanması məqsədə çatmaq deyildir, onun səviyyəsinin inkişafının yeniliklərinin təhlil ediləmsi və doğru

qiymətləndirilməsi Azərbaycan regionlarında informasiya texnologiyaları bazarının qurulması və inkişafında vacib rol oynaya bilər.

Son dövrlərdə informasiya Kommunikasiya texnologiyaları bazarında sürətli inkişaf istiqamətlərinin və müsbət dəyişikliklərin olduğunu görə bilərik. Müşahidədən aydın olur ki, informasiyaların işlənməsinin yeni texnologiyaları elmi və texniki inkişafın ölkənin müəyyən vacib sektorlarında tətbiq edilməsidir. Hazırkı mərhələdə iqtisadi informasiyanın işlənməsinin yeni texnologiyaları elmi və texniki inkişafın vacib istiqamətlərindən biridir və o cəmiyyətin dinamik inkişafında vacib inkişafında əsas rol oynayan amillərdəndir.

Regionların sosial iqtisadi inkişafı cari dövr üçün informasiya texnologiyaları sıx əlaqəlidir. İnternetə çıxışı olan hər bir ev cəmiyyətdə baş verən yeniliklərdən geri qalmır. Səmərli və doğru istifadədə olan informasiya texnologiyaları obyektə hər bir subyektə öz karyerasını qurmaqda yaxından kömək ola bilər. Yeni qurulan e-hökumət (e-gov) portalı sayəsində vətəndaşlar lazımı prosedurlarını internet üzərindən vaxt itimədən həyata keçirə bilərlər. Bundan əlavə daha da təkmilləşmiş yeni qurulmaqda olan vətəndaşın elektron hökumətdə olan şəxsi kabinet (my gov) sayəsində vətəndaş Fərdi İdentifikasiya (FİN) Nömrəsi vasitəsilə öz şəxsi kabinetinə daxil olaraq ehtiyac duyduğu xidmətlərdən yararlanmağa biləcəkdir. Məs.

- Sənədlərinin vaxtının bitməsi ilə əlaqədar bildirişləri əldə edəcəkdir;
- Yeni yaradılmış olan xidmətlər haqqında məlumatlar əldə edəcəkdir;
- Ona aid olan məlumatların hər bir quruma, şəxsə ötürülməsi vətəndaş tərəfindən idarə oluna biləcəkdir;
- Təqdim olunan nəticədə elektron ödənişlərini həyata keçirə biləcəkdir; Sistemdə apardığı bütün keçmiş əməliyyatları ilə əlaqəli məlumatları görə biləcəkdir;

Bütün bunlar Azərbaycanda informasiya sahəsində uğurlu və səmərəli davam etdirilən inkişafı dinamikasını göstərir.

Fikrimizcə, digər dövlət qurumlarının (yerli bələdiyyə, icra hakimiyyət orqanlarının və s.) iş prinsipinin qurulmasında informasiya texnologiyaları resurslarından istifadə edilməsini mühüm edən müsbət dəyişikliklərə yol açıla bilər. Vətəndaşların irad və təkliflərinin, sosial məsələlərin həllinə görə qurulan bir sistem olarsa vətəndaşların həyatı yüksək səviyyədə ola bilər. Region sakinləri üçün distant təhsilin yardılması istiqamətində müəyyən planlar hazırlanmalıdır. Xüsusilə mərkəzdə yerləşən vacib olan kurslar, təhsil müəssisələri bu prosesi həyata keçirməkdə maraqlı olmalıdır.

ANNOTATION

The intensive development of information technology, international integration processes, and ultimately the formation of the network market lead to quality changes in the structure of the global economy. In this context, the problem of forming information support for the most important development for the regional economy has been actualized.

Throughout history, it has been proven that great discoveries and inventions only occur when the public necessity arises. In this sense, the invention of a computer is not an exception. Its emergence in the mid-twentieth century is a legitimate result of the great leap in the life of humanity, also called the great information revolution. The technical and social consequences of integration and integration of computer technology are so important that experts compare this process with the combination of two parts of the nuclear charge in the atomic bomb. As a result, we have witnessed an unprecedented explosion of information in recent years. Mobile phones, the Internet, plastic cards, electronic commerce and distance learning are the first examples of this unusual phenomenon.

According to the Republic of Azerbaijan, the banking system has been formed in the last decade of the last century, ie in 1991. Nevertheless, there are banks in our country that have enough prestige and competitiveness in the current period. As in developed countries, our country has a double-bank system. Thus, the first step is the Central Bank, secondly, non-bank credit institutions with commercial banks (NBCI).

Balanced regional development of the material production sectors suggests the optimal distribution of resources as it has already been stated. The optimism about which should be based on production-economic, production-technological, production-ecological, economic-environmental criteria. Of course, it is difficult to achieve optimism on these criteria, and the methods and tools of econometrics do not yet meet broad application requirements. Thus, active scientific-theoretical

and experimental studies are being carried out in order to achieve optimism in the distribution of resources for the balanced development of production areas in the regions, to formulate a mechanism for the use of artificial intelligent systems, including expert systems.

АННОТАЦИЯ

Интенсивное развитие информационных технологий, международных интеграционных процессов и, в конечном итоге, формирование мировой экономики. В этом контексте актуальна проблема формирования информации.

На протяжении всей истории было доказано, что великие открытия и изобретения происходят только тогда, когда возникает общественная необходимость. В этом смысле изобретение компьютера не является исключением. Его появление в середине двадцатого века является законным результатом великого скачка человечества, также называемого великой информационной революцией. Атомная бомба атомной бомбы представляет собой комбинацию двух частей атомной бомбы. В результате мы стали свидетелями беспрецедентного взрыва информации в последние годы. Мобильные телефоны, Интернет, пластиковые карты, электронная коммерция и дистанционное обучение - первые примеры этого необычного явления.

По данным Азербайджанской Республики, банковская система сформировалась в последнее десятилетие, то есть в 1991 году. Тем не менее, в нашей стране есть банки, которые имеют достаточный престиж и конкурентоспособность в текущий период. Как и в развитых странах, в нашей стране действует система двойных банков. Таким образом, первым шагом является Центральный банк, во-вторых, небанковские кредитные учреждения с коммерческими банками (NBCI).

Сбалансированное региональное развитие секторов материального производства предполагает оптимальное распределение ресурсов, как уже упоминалось. Оптимизм, о котором следует исходить из производственно-экономических, производственно-технологических, производственно-экологических, экономико-экологических критериев. Конечно, по этим критериям трудно достичь оптимизма, и методы и инструменты

эконометрики еще не отвечают широким требованиям приложений. Таким образом, ведутся активные научно-теоретические и экспериментальные исследования для достижения оптимизма в тех областях, где разрабатываются системы.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 16 yanvar 2004-cü il
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 26 oktyabr tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2015
3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 iyun 1996-cı il tarixli 463 nömrəli "İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə" Fərmanı. Bakı şəhəri, 17 iyun 1996-cı il
4. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 11 fevral 2004-cü il
5. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2004-cü il 21 oktyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı". Bakı, 2004
6. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2004-cü il 21 oktyabr tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı". Bakı, 2004
7. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı (2004-2008-ci illər). Bakı, 2004
8. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı, 2009
9. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı, 2014

10. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası. Bakı, 2013, 39s.
11. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında 1 iyul 2004-cü il Sərəncamı. Bakı şəhəri, 1 iyul 2004-cü il, № 298.
12. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramlarının icrasına həsr olunan konfransda (5 fevral 2014-cü il) Azərbaycan Respublikası prezidenti İlham Əliyevin çıxışı. Respublika qəzeti 6 fevral 2014-cü il
13. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının ikinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfrans keçirilib. Prezident İlham Əliyevin giriş nitqi. Xalq qəzeti. 26 yanvar 2016
14. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın icrasının üçüncü ilinin yekunlarına həsr olunan konfrans keçirilib. Prezident İlham Əliyevin yekun nitqi. Xalq qəzeti, 30 yanvar 2017-ci il
15. Azərbaycanın regionları. Bakı, DSK, 2016
16. Azərbaycanın sənayesi. Bakı. DSK, 2016
17. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, DSK, 2016
18. Azərbaycanda tikinti. Bakı, DSK, 2016
19. Abdullayev Ş.Ə. Bankların resursları və onların idarə olunması. Bakı, Çarşıoğlu, 2008, 188 s.
20. Cəfərli H.A. İqtisadi təhlil. Bakı, “Elm və Təhsil”. 560 s.
21. Əhmədov İ.V. Kənd təsərrüfatının idarə edilməsi. Bakı, “Ozan”, 2006, 880s.

22. Əliyev Q. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı, “İqtisad universiteti” nəşriyyatı, 2008, 274 s.
23. İbrahimov İ.H. Regionlarda sahibkarlığın inkişaf meyilləri və xüsusiyyətləri. Bakı, “Səda”, 2007, 296 s.
24. İnkişafın Azərbaycan modeli. Bakı, “Azərbaycan” qəzeti, 2010, 204s.
25. İsgəndərov R.K. Elmi-texniki tərəqqi: sosial-iqtisadi aspektlər. Elm və təhsil, 2010, 636 s
26. Yusifli R. Dövlət proqramlarının və digər layihələrin uğurlu icrası milli iqtisadiyyatımızı daha da möhkəmləndirir. Respublika qəzeti. № 107(5268), 21 may 2015, s.10
27. Zeynalov İ. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Bölgələrin əsas sosial-iqtisadi tarazlı inkişafı (2003-2008-ci illər). // Tarix və onun problemləri. №1-2, 2009, s. 107-112
28. Quliyeva A.E. Azərbaycan Respublikası regionlarının inkişafının maliyyə-kredit təminatı və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsi problemləri. İqtisad üzrə elmlər doktoru dis. 2017, 270 s.
29. Оруджев Э.Г., Айюбова Н.С. Об особенностях налогообложения в регионах Азербайджана // Azərbaycanın davamlı inkişafında vergi siyasətinin rolu. Elmi-praktik konfransın materialları. Şamaxı 5 iyun 2015-ci il, 331 s., s. 174-175
30. Ə.C.Qasımov, H.V.İsrafilov, E.M.Nacızadə Regionların sosial-iqtisadi problemləri Bakı “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006, 304 səh.
31. Корчагина Е.В. Методы оценки устойчивого развития региональных социально-экономических систем. Проблемы современной экономики. № 1 (41), Москва, 2012, с.67-71
32. Nuriyev Ə.X. Regional idarəetmənin əsasları. Bakı, “ELM”, 2007, 428s.
33. www.constcourt.gov.az
34. Cəfərli H.A. İqtisadi təhlil. Bakı, “Elm və Təhsil”. 560 s.

35. Волков А.А., Зайцев А.Г., Токмакова Е.В. Определение приоритетов развития региона на основе экономико-математического моделирования его экономического потенциала// Региональная экономика: теория и практика. Москва, 2015, №37, с. 34-43
36. Горшенина Е.В. Моделирование экономики региона// Математические модели в экономике. pmk-vestnik.tversu.ru|issues2007
37. http://riib.az/site/about/riib_haqqinda
38. <https://economy.gov.az/article/sahibkarligin-inkisafi-dinamikasi/21386>
39. 2005-2008-ci illər üçün Azərbaycan Respublikası “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramı 2005-ci il 21 oktyabr
40. “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam
41. Musayev M.Q. Aqrar sahədə inkişafın iqtisadi problemləri. Bakı, Nurlan, 2007, 272 s.
42. Nadirov A.A. Bazar iqtisadi münasibətləri sistemində Azərbaycan regionlarının iqtisadi inkişaf məsələləri // Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası. 1998. №3, Bakı. s.3-12.
43. Nəbiyev M.A. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin regional problemləri. İ. e. n. ...dis. avtoref. Bakı, 2008, 25 s.
44. Nəbiyev N. İqtisadiyyat, cəmiyyət və ekoloji mühit. Bakı, “Ağrıdağ”, 2000, 695 s.
45. Nəcəfova V.Q. Aran iqtisadi rayonunda sahibkarlığın inkişaf məsələləri. İqt. elm. nam. ...dis. avtoref. Bakı, 2009, 25 s.
46. Borts G.H., Stein J.I. Economic Growth in a Free Market. New York, London, 1964
47. Perloff M.S. “Regional Studies at U.S. Universities.” A Survey of Regionally Driented Research and Graduate Ed, Activities, Washington D.C. 1957, s.5)

48. Чупрякова А.Г. Муниципальный менеджмент: реинжиниринг административных процессов / ГОУ ВПО «Кемеровский государственный университет». Томск: Издательство Томского государственного педагогического университета, 2008. 154 с.
49. Рябцев В.М. Региональная статистика. Москва, МИД, 2001, 380 с.
50. Самуэльсон П. Экономика // Собр. Соч. в 2 т. Москва, НПО «Алгон» ВНИСИ, 1992, 415 с.
51. Свиридов О.Ю. Банковское дело. Р-н/Д. : Финансы и кредит, 2010. 256 с.
52. Серова Е.В. Аграрная экономика. Москва, ГУ ВШЭ, 1999, 480, с.
53. Гитман Д. Л., Джонс. М.Д. Основы инвестирования, Москва, Финансы и статистика, 1997, 990 с.
54. Горшенина Е.В. Моделирование экономики региона// Математические модели в экономике. pmk-vestnik.tversu.ru|issues2007
55. Səmədzadə Z.Ə. Çin qlobal dünya iqtisadiyyatında. Bakı, “Elm və Təhsil”, 2009, 607s.
56. Vəliyev T. İqtisad elminin nəzəri əsaslarının tarixi təkamülü. Bakı, “Elm”, 1999, 284 s.
57. <http://e-qanun.gov.az/framework/1969>
58. <http://e-qanun.gov.az/framework/1969>
59. 199. www.ach.gov.az
60. www.aem.az
61. www.banker.az
62. www.biznesinfo.az
63. www.consaltinq.ru
64. www.justice.gov.az
65. www.kayzen.az/blog/finance/1042
66. www.mys.gov.az
67. www.navest.com

68. www.nba.az

69. www.president.az/articles/7046/print

70. www.rsl.ru

71. www.rg.ru/2012/06/21/reg-szfo.

72. www.oilfund.az

73. www.un.org/ru/documents/decl_conventions

74. www.refugees-idps-committee.gov.az